

Μαρμάρινα και άλλα λίθινα αγγεία από τη Σπάρτη

Ειρήνη Πουπάκη

Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας
ipoupaki@culture.gr

ABSTRACT

This paper presents the fragments of unpublished marble vases from Laconia, dated from the Archaic to the Byzantine period, which were probably used as household, craft and ritual utensils. Several fragments studied belong to perirrhanteria and louteria, whereas a few fragments are associated with the preparation of the ritual sacrifices (kana, chernives etc.) or they were ritual vessels of the early Christian cult (perirrhanteria, phialae, chernives). Vases of everyday use have been studied, like mortars and holmoi, as well as household vessels, such as a podanipter. Most of the vases are carved in local marbles and limestones, but there are also some made of Parian marble, as well as several coarse vases for heavy duty carved in volcanic and plutonic rocks of unknown origin.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από την πληθώρα των ευρημάτων που φυλάσσονται στο Μουσείο της Σπάρτης και στις αποθήκες της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λακωνίας (πρώην Ε' Ε.Π.Κ.Α. και 5^η Ε.Β.Α.), πολλά είναι τα λίθινα αγγεία και σκεύη, που ήρθαν στο φως κατά τις αρχαιολογικές έρευνες του προηγούμενου αιώνα αλλά και από τις σωστικές ανασκαφές των τελευταίων δεκαετιών. Τα λατομεία διαφόρων ειδών μαρμάρων και ασβεστόλιθων, που λειτούργησαν κατά την αρχαιότητα στην ύπαιθρο της Λακεδαίμονος και που διερευνήθηκαν συστηματικά τα τελευταία χρόνια, αποτέλεσαν τη βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη τοπικών εργαστηρίων λιθοξοΐας.

Η λιθοτεχνία υπήρξε από την προϊστορική εποχή ένας σημαντικός τομέας προόδου των πρώτων κατοίκων της Λακωνικής.¹ Η διάνοιξη λατομείων για την εκμετάλλευση των πολύχρωμων λίθων όχι μόνο για αρχιτεκτονική χρήση (π.χ. ο κροκαλοπαγής λίθος από τις Αμύκλες²), αλλά και για τη λάξευση γλυπτών και αγγείων³ ανάγεται στην προϊστορική εποχή. Κατά το διάστημα 1700-1400 π.Χ.⁴ για τη λάξευση αγγείων χρησιμοποιήθηκε ευρέως ο πρασινωπός κροκεάτης λίθος (*Iapis Iacedaemonius*), που εξορύχτηκε κοντά στις Κροκεές στα νότια της Σπάρτης,⁵ αλλά και ο ερυθρός ταινάριος λίθος (*rosso antico*), που λατομήθηκε σε πολλές θέσεις

1 Ντάρλας 2018· Ελεφάντη-Παναγοπούλου 2018 (με παλαιότερη βιβλιογραφία).

2 Κοκκορού Αλευρά κ.ά. 2014, 181 αρ. 663 (με βιβλιογραφία).

3 Warren 1969, 126, 132-3· Devetzi 2000, 129 πίν. 33α· 2008, 460 εικ. 6α.

4 Hood 2008, 182-3· Sakellarakis 1976, 180-1.

5 Διαμαντή 2008· Κοκκορού Αλευρά κ.ά. 2014, 182-3 αρ. 668 (με βιβλιογραφία).

του ακρωτήριου Ταΐναρου.⁶ Μάλιστα στο εργαστήριο γύψινων αγγείων του ανακτόρου της Κνωσού⁷ και στο ιερό κορυφής των Κυθήρων⁸ βρέθηκαν ακατέργαστοι όγκοι κροκεάτη που προορίζονταν για λάξευση τεχνέρων. Οι λακωνικοί έγχρωμοι λίθοι χρησιμοποιήθηκαν για τη λάξευση αγγείων και κατά τη μυκηναϊκή περίοδο, όπως αποδεικνύουν τα περίφημα αγγεία των Μυκηνών, της Ασίνης, του Βαφειού και άλλων θέσεων.⁹ Στο εσωτερικό οικίας, άλλωστε, στις Μυκήνες βρέθηκε και όγκος κροκεάτη λίθου που προοριζόταν για λάξευση.¹⁰ Βέβαια οι σύγχρονες αρχαιομετρικές μέθοδοι, κατά καιρούς, ανατρέπουν τα παλιότερα συμπεράσματα για τη χρήση των χρωματιστών λίθων της Λακωνίας (π.χ. μινωικά αγγεία που είχαν θεωρηθεί ότι είναι από *rosso antico* τελικά αποδείχθηκε ότι ήταν από άλλους λίθους¹¹), ωστόσο παραμένει γεγονόςς αδιαμφισβήτητο η γενικευμένη χρήση τους κατά την προϊστορική εποχή.

Κατά τους επόμενους αιώνες η λακωνική γλυπτική (ολόγλυφη πλαστική και ανάγλυφα) θα αποτελέσει έναν σημαντικό τομέα παραγωγής των ντόπιων εργαστηρίων και για τον λόγο αυτό έχει απασχολήσει πολλούς ερευνητές (Α. Δεληβορριά,¹² Γ. Κοκκορού-Αλευρά,¹³ Ό. Παλαγγιά,¹⁴ Μ. Herfort-Koch,¹⁵ Χρ. Χρήστου,¹⁶ Μ. Ανδρόνικο¹⁷ και Ζ. Μπόνια¹⁸) έως τώρα. Το λευκό μάρμαρο υψηλής ποιότητας¹⁹ εξορύχθηκε σε μικρή κλίμακα σε μερικά λατομεία από την Αρχαϊκή εποχή. Κατάλληλο μάρμαρο για τη γλυπτική πάντως λατομήθηκε στα Χρύσαφα,²⁰ στο Μαρμάρι του Ταϊνάρου, που απέδωσε υλικό για τα γλυπτά του Επικούρειου Απόλλωνα στις Βάσσεις της Φιγαλείας,²¹ αλλά και στη Χαρούδα Οιτύλου, με το οποίο λαξεύτηκαν αρχιτεκτονικά μέλη και γλυπτά της ύστερης αρχαϊκής και πρώιμης κλασικής περιόδου του Μουσείου της Σπάρτης.²²

Η πρόσφατη έρευνα έδωσε έμφαση στη χρήση και άλλων ευτελέστερων λίθων (ασβεστόλιθων²³ και ιζηματογενών πετρωμάτων, όπως ο ψαμμίτης²⁴) στην αρχιτεκτονική της Λακωνικής.²⁵

Το γκρίζο μάρμαρο του Ταυγέτου αποτέλεσε αγαπημένο υλικό των τοπικών εργαστηρίων γλυπτικής ήδη από τους αρχαϊκούς χρόνους. Με βάση τις αρχαιομετρικές έρευνες,²⁶ γνωρίζουμε ότι τα λατομεία του Ταυγέτου (της Γυναίκας²⁷ και στα Καλύβια Σοχά²⁸), προσέφεραν το

6 Στα Δημαρίστια, στην Κοκκινόγειά και στη Μακριά Μούντα της Μάνης: Κοκκορού Αλευρά κ.ά. 2014, 187 αρ. 682-3, 699 (με βιβλιογραφία).

7 Evans 1930, 268-70· Warren 1967.

8 Sakellarakis 1996, 90 εικ. 24c.

9 Waterhouse και Hope-Simpson 1961, 106-7 υποσ. 44-7, 121· Warren 1969, 132-3.

10 Wace 1955, 182.

11 Tykot κ.ά. 2002, 385-6.

12 Δεληβορριάς 1969· 1992· 1993· 2009.

13 Kokkorou-Alewrass 1986· 2002· 2006α· 2006β· 2010· 2011· 2012.

14 Palagia 1989· 1993· 1994· 2001· Palagia και Coulson 1993.

15 Herfort-Koch 1986.

16 Χρήστου 1955.

17 Ανδρόνικος 1956.

18 Μπόνιας 1993.

19 Πουπάκη 2006, 90 υποσ. 4 (με βιβλιογραφία).

20 Κοκκορού Αλευρά κ.ά. 2014, 189-90 αρ. 692 (με βιβλιογραφία).

21 Κοκκορού Αλευρά κ.ά. 2014, 190-1 αρ. 695 (με βιβλιογραφία).

22 Τσούλη 2010, 566 υποσ. 283.

23 Κοκκορού Αλευρά κ.ά. 2014, αρ. 666, 670-1, 674-5, 679, 680-5.

24 Κοκκορού Αλευρά κ.ά. 2014, αρ. 661-2, 664-5, 667, 669, 672, 676-7, 680, 688-90, 693 (με σχετική βιβλιογραφία).

25 Δουλφής 2019.

26 Carter και Whitney 1988.

27 Κοκκορού Αλευρά κ.ά. 2014, 192-3 αρ. 700 (με βιβλιογραφία).

28 Κοκκορού Αλευρά κ.ά. 2014, 193 αρ. 701 (με βιβλιογραφία).

μάρμαρο για τα πιο γνωστά λακωνικά έργα, τα περιρραντήρια που στηρίζονταν σε κεφαλές κορών και ήταν περιζήτητα και στα ιερά άλλων περιοχών εκτός της σπαρτιατικής επικράτειας²⁹ (π.χ. στο Ιερό του Ποσειδώνα στα Ίσθμια³⁰). Εξάλλου, το μάρμαρο αυτό επιλέχθηκε και για αρχιτεκτονική χρήση, όπως υποδηλώνουν ημίεργα μέλη στο λατομείο στο Πλατυβούνι,³¹ αλλά και για επιτύμβια και αναθηματικά ανάγλυφα, καθώς και για σαρκοφάγους, προϊόντα με μικρή διασπορά και εκτός της Λακωνικής.³² Στο ίδιο μάρμαρο λαξεύονταν μεγάλα αγγεία σαν όλμοι, που όμως χρησιμοποιούνταν και ως τεφροδόχα,³³ όπως το ημίεργο σκεύος με **αρ. 18**, αλλά και σκεύη διαφορετικών τύπων. Στο αρχαίο λατομείο στο Πλατυβούνι βρέθηκε τετράπλευρος όγκος ημιλαξευμένος που θα γινόταν τετράωτο αγγείο,³⁴ όπως και τα σκεύη με **αρ. 23-4, 26**. Ένα ημιτελές μικρότερο, όμως, τετράωτο σκεύος του τύπου αυτού είναι το υπ. **αρ. 17**, ενώ μία λαβή από ένα όμοιο ημίεργο σκεύος εντοπίσαμε και στο Μουσείο της Σπάρτης.

Τα χρωματιστά μάρμαρα της Λακωνικής, το ταινάριο μάρμαρο και ο κροκεάτης λίθος, που ήταν αγαπητά στην λάξευση αγγείων κατά τους προϊστορικούς χρόνους, μετά από μία μακρά περίοδο απουσίας τους από τη λιθογλυπτική αγγείων, επανακάμπτουν στο τέλος των ελληνιστικών χρόνων και χρησιμοποιούνται σποραδικά.³⁵ Για τη λειτουργία των υπολοίπων λατομείων της Λακωνικής κατά τη ρωμαϊκή εποχή, οι πληροφορίες που έχουμε είναι επίσης αποσπασματικές. Τα λατομεία του Ταύγετου δεν είναι από τα πλέον γνωστά αυτοκρατορικά λατομεία. Πράγματι, η σχετική αναφορά του Στράβωνα (*Γεωγραφικά* VIII 5,7) ότι «επιχειρηματίες (Λάκωνες ή Ρωμαίοι) άνοιξαν νέα λατομεία στον Ταύγετο» δεν είναι ιδιαίτερα διαφωτιστική. Ιδιαίτερα, τα λατομεία του ερυθρού ταινάριου λίθου δεν γνωρίζουμε, αν υπήχθησαν στην αυτοκρατορική ιδιοκτησία απευθείας ή εάν ορίστηκαν ιδιώτες υπεύθυνοι για τη λειτουργία τους, αν και κατά μία άποψη το δεύτερο είναι πιο πιθανό.³⁶ Παρά ταύτα, λόγω των ημιτελών έργων μέσα στα αρχαία λατομεία, θεωρούμε ότι νέα λατομεία μαρμάρου στον Ταύγετο διανοίχθηκαν προφανώς στο πλαίσιο του κρατικού αυτοκρατορικού μονοπωλίου (*ratio marmorum*), προφανώς ακολουθώντας το παράδειγμα των λατομείων χρωματιστών μαρμάρων, δεδομένου ότι τον 1^ο αι. μ.Χ., κατά μία άποψη,³⁷ συστηματοποιήθηκε η εκμετάλλευση του *rosso antico* από τους Ρωμαίους. Η οριστική παύση λειτουργίας αυτών των λατομείων στο Ταίναρο τοποθετείται στην εποχή του Διοκλητιανού.³⁸ Ανάλογο θα ήταν και το καθεστώς λειτουργίας του λατομείου των Κροκεών, με βάση επιγραφή που έχει βρεθεί στο σημερινό χωριό,³⁹ το πέτρωμα των οποίων πρέπει να ήταν σε χρήση ως τα όψιμα αυτοκρατορικά χρόνια.⁴⁰ Ο λίθος βέβαια απαντά και σε πρώιμα βυζαντινά μνημεία, αλλά μάλλον προέρχεται από ρωμαϊκά μνημεία.⁴¹ Πάντως, το γκρίζο λακωνικό μάρμαρο θα ήταν το φθηνότερο και το ιδανικότερο για τα πιο εμπορικά προϊόντα των τοπικών εργαστηρίων. Αντίθετα, το λευκό μάρμαρο ήταν μάλλον ακριβότερο και πιο δυσεύρετο, γι' αυτό και το επέλεγαν για τα πιο πολυτελή είδη που παρήγαγαν.

29 Κοκκορού-Αλευρά κ.ά. 2004, 112 υποσ. 6 (με σχετική βιβλιογραφία).

30 Sturgeon 1987.

31 Κοκκορού-Αλευρά κ.ά. 2004, 125, 130-1 εικ. 6, 14-5.

32 Κοκκορού-Αλευρά κ.ά. 2004, 120 υποσ. 30 (με σχετική βιβλιογραφία).

33 Πουπάκη 2006· 2009.

34 Κοκκορού Αλευρά κ.ά. 2005, 118 εικ. 17.

35 Tod και Wace 1906, 136 αρ. 14b, 28, 31

36 Dodge 1984, 125.

37 Dodge 1984, 70.

38 Dodge 1984, 143.

39 Μόσχου κ.ά. 1998, 271 υποσ. 17, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

40 Dodge 1984, 107-8.

41 Dodge 1984, 139-40.

ΠΕΡΙΡΡΑΝΤΗΡΙΑ - ΛΟΥΤΗΡΙΑ

Μεταξύ των μαρμάρινων λακωνικών αγγείων που έχουν προσελκύσει το ενδιαφέρον των ερευνητών από παλαιά είναι τα περιρραντήρια⁴². Έχει διατυπωθεί άλλωστε και η άποψη⁴³ ότι ο τύπος του αρχαϊκού περιρραντηρίου που στηρίζουν κόρες έχει δωρική προέλευση⁴⁴ και ότι κατάγεται από τη Λακωνία.⁴⁵ Παρά όμως την διαπιστωμένη διασπορά των λακωνικών περιρραντηρίων σε πολλές περιοχές, η άποψη αυτή έχει πλέον εγκαταλειφθεί⁴⁶ και θεωρείται ότι τέτοια περιρραντήρια φιλοτεχνήθηκαν σε διαφορετικά ανεξάρτητα κέντρα-εργαστήρια, που λειτουργούσαν με βάση κοινώς διαδεδομένα πρότυπα⁴⁷.

Η βασική χρήση των περιρραντηρίων ήταν η *περίρρανσις* δηλ. η ύγρανση με νερό των χειρών ή του προσώπου στο πλαίσιο μίας συμβολικής χειρονομίας που υπαγορεύεται από συγκεκριμένο τελετουργικό.⁴⁸ Από τα περιρραντήρια που μελετήθηκαν κατόπιν σύγκρισής τους με τα δημοσιευμένα παραδείγματα συμπεραίνουμε ότι μόνο δύο (**αρ. 1-2**) ανήκουν τυπολογικά σε αυτά που στηρίζονταν πάνω σε κεφαλές κορών, ιστάμενες επί ή πλασιωμένες συχνά από λιοντάρια ή άλλα άγρια ζώα. Τα περισσότερα περιρραντήρια και λουτήρια που μελετήθηκαν στηρίζονταν συνήθως πάνω σε κιονίσκους (υποστατά) και η χρονολόγηση των πρωιμοτέρων εξ αυτών ανάγεται στα αρχαϊκά χρόνια ή πρώιμα κλασικά χρόνια (**αρ. 3-5, 8, 20-1**). Περίτεχνα υποστατά περιρραντηρίων έχουν βρεθεί στο ιερό του Απόλλωνα στις Αμύκλες⁴⁹ και τη Νεάπολη Βοιών.⁵⁰

Η θέση εύρεσης των σπαραγμάτων των λακωνικών περιρραντηρίων, που περιλαμβάνονται εδώ δεν βοηθά ιδιαίτερα στη σύνδεσή τους με κάποιο συγκεκριμένο μνημείο, δεδομένου ότι εντοπίστηκαν σε δεύτερη χρήση ή σε αναμοχλευμένα στρώματα. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί το τμήμα περιρραντηρίου (**αρ. 21**) από λευκό χονδρόκοκκο κυκλαδικό μάρμαρο από το δωμάτιο του αρχαίου λατομείου της Πλύτρας (αρχ. Ασωπός) με το ανάγλυφο του Ηρακλή, που, αν και επιφανειακό εύρημα, πρέπει να σχετίζεται με τη λατρεία του ημίθεου από τους λατόμους κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους.⁵¹ Στο παρελθόν, βέβαια, έχουν εντοπιστεί θραύσματα περιρραντηρίων σε σημαντικά ιερά της πόλης, με σημαντικότερο το θραύσμα αρχαϊκού περιρραντηρίου με ανάγλυφη κεφαλή Μέδουσας, που είχε βρεθεί στο ιερό της Αρτέμιδος Ορθίας⁵² και είναι λαξευμένο σε γκρίζο τοπικό μάρμαρο. Στο ίδιο ιερό έχουν ακόμη εντοπιστεί και θραύσματα από ενεπίγραφα χείλη αναθηματικών περιρραντηρίων.⁵³

Το αρχαιότερο αγγείο από όσα μελετήθηκαν (**αρ. 1: εικ. 1-2**) είναι ένα αποσπασματικό σκεύος από ντόπιο φαιό μάρμαρο, που κοσμεύεται εξωτερικώς με κυματοειδή ανάγλυφη ταινία, σε ανάμνηση κορμού ερπετού και φέρει ελαφρώς εξηρημένη βάση. Από την μέτρηση

42 Gardner 1896· Δεληβορριάς 1969· Hamdorf 1974· Kokkorou-Alewrass 1986· 2012· Mallwitz 1994· Herrmann 1994· Pimpl 1997.

43 Herrmann 1994, 139, 150-2 πίν. 57-60.

44 Hiesel 1969, 22.

45 Schmidt 1982· Carter και Whitney 1988.

46 Gardner 1896, 278.

47 Hamdorf 1974, 62-4· Kokkorou-Alewrass 1986, 81· 2012, 28. Βλ. σχετικά: Πουπάκη 2001-2, 284-8.

48 Γενικά για τη χρήση και τη διάκριση μεταξύ περιρραντηρίων και λουτηρίων: Πουπάκη 2001-2, 281-9 (με σχετική βιβλιογραφία)· Seiffert 2006, 71-9. Για πηλίνα περιρραντήρια και λουτήρια: Iozzo 1981, 190-3· 1985, 8-12· 1987, 357-8.

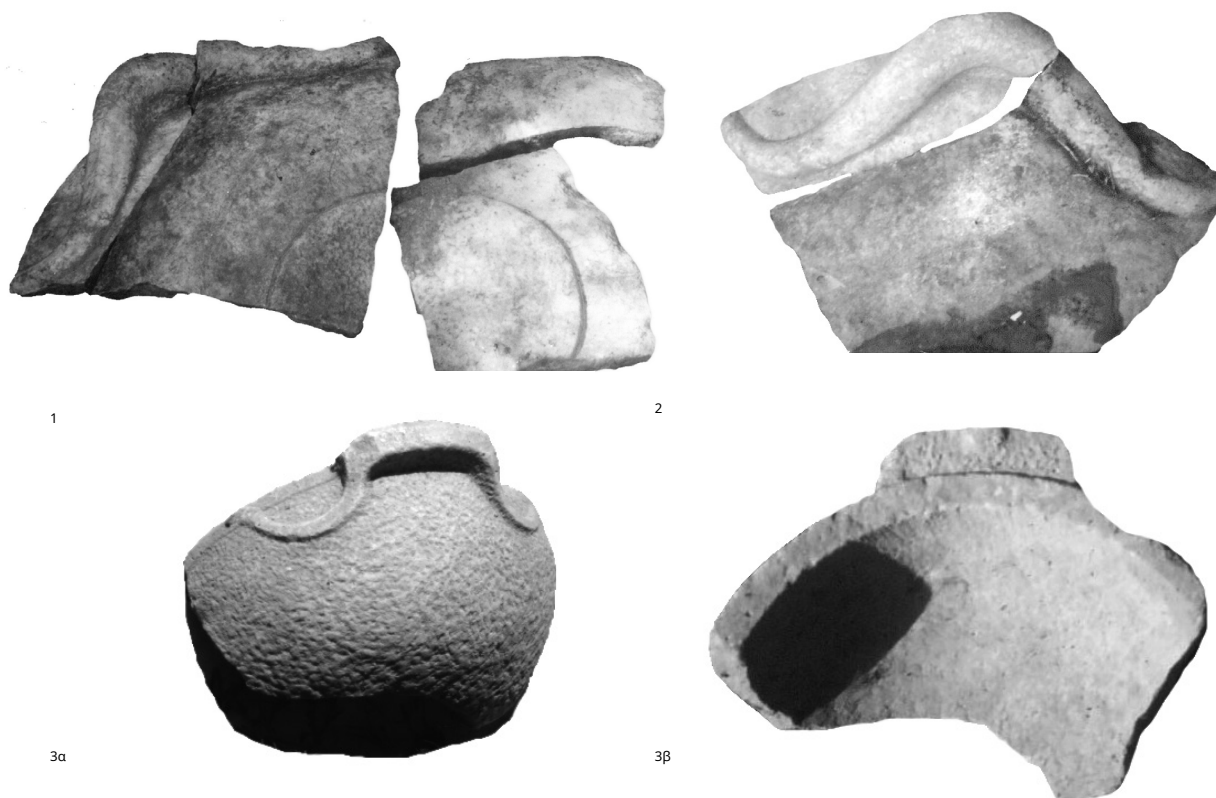
49 Fiechter 1918, 219 εικ. 72. Πρβλ. Kokkorou-Αλευρά 2006β, 91.

50 Δεληβορριάς 1969, 141 πίν. 138β.

51 Kokkorou-Alewrass κ.ά. 2006, 173 υποσ. 22 εικ.17.6.

52 Dawkins 1929, 387-8 αρ. 6 εικ. 147.

53 Woodward 1929, 353-4 αρ. 136-8, 364 αρ. 156.

Εικ. 1. Συνανήκοντα τμήματα περιρραντηρίου αρ. 1 (φωτ. Ειρ. Πουπάκη) Εικ. 2. Λεπτομέρεια διακόσμησης περιρραντηρίου αρ. 1 (φωτ. Ειρ. Πουπάκη) Εικ. 3α και 3β. Εσωτερική και εξωτερική όψη περιρραντηρίου αρ. 2 (φωτ. Ειρ. Πουπάκη)

της διαμέτρου της ανάγλυφης ταινίας καταλαβαίνει κανείς ότι δεν θα περιέτρεχε όλη την περίμετρο του χείλους, αλλά ότι έσβηνε εκατέρωθεν του ανυψούμενου παχύτερου τμήματος δημιουργώντας λεπτότερες απολήξεις σαν ουρές. Ανάλογο κόσμημα θα υπήρχε και στο υπόλοιπο ήμισυ του αγγείου.⁵⁴ Η επιφάνεια της ανάγλυφης ταινίας του περιρραντηρίου είναι συνεχής, όπως αυτή του περιρραντηρίου από την Ολυμπία.⁵⁵ Αντίθετα η ανάγλυφη ταινία των περιρραντηρίων όμοιου τύπου από τα Ίσθμια⁵⁶ και τη Σάμο⁵⁷ διακόπτεται στο υψηλότερο σημείο της από έξαρμα εν είδει τένοντα, που κατά μία άποψη χρησίμευσε στη συμμετρική λάξευση των λαβών.⁵⁸ Η χαμηλή βάση του αγγείου της Σπάρτης επέτρεπε την ένθεσή του σε ειδικό επίκρανο, το οποίο έφεραν οι κεφαλές των κορών⁵⁹. Λόγω της στενότερης σχέσης του λακωνικού με το περιρραντήριο της Ολυμπίας⁶⁰ θα μπορούσε να χρονολογηθεί στη δεκαετία 630-620 π.Χ.

Το δεύτερο σπάραγμα περιρραντηρίου (αρ. 2: εικ. 3), επίσης από τοπικό γκρίζο μάρμαρο, είναι σαφώς μικρότερο από το προηγούμενο. Φέρει οριζόντια ορθογώνια λαβή ενσωματωμένη εξωτερικώς σε κυματοειδή ανάγλυφη ταινία, λεπτότερη και μικρότερη από αυτή του προηγούμενου περιρραντηρίου. Η μορφή της λαβής και η αδρομερώς επεξεργασμένη εξωτερική του επιφάνεια επιτρέπουν τον συσχετισμό του σκεύους με το περιρραντήριο, από νη-

54 Πουπάκη 2001-2, 284-7 (με σχετική βιβλιογραφία).

55 Herrmann 1994, 163-4 σχέδιο 97 πίν. 60.1 (αρ. S40 + S87: μεγάλο περιρραντήριο).

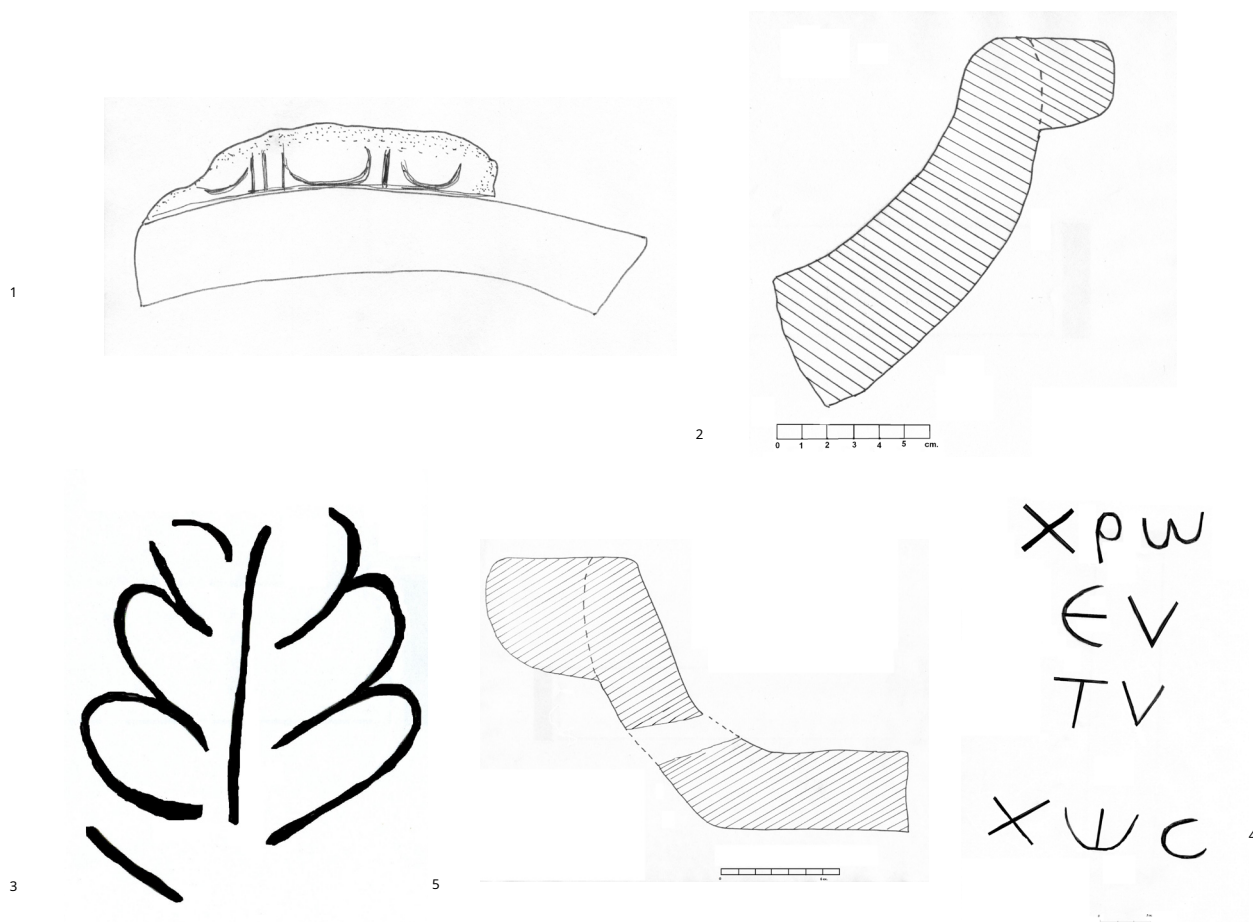
56 Sturgeon 1987, 55.

57 Hiesel 1969, 77-8 εικ. 6.

58 Herrmann 1994, 163.

59 Herrmann 1994, 164 εικ. 97.

60 Herrmann 1994, 169.

Σχ. 1. Σχέδιο αστράγαλου από λαβή περιρραντηρίου αρ. 3 (σχ. Ειρ. Πουπάκη) Σχ. 2. Σχεδιαστική τομή περιρραντηρίου αρ. 3 (σχ. Ειρ. Πουπάκη) Σχ. 3. Σχέδιο διακοσμητικού μοτίβου μίας λαβής περιρραντηρίου αρ. 23 (σχ. Ειρ. Πουπάκη) Σχ. 4. Επιγραφή χαραγμένη στο χεῖλος του περιρραντηρίου αρ. 23 (σχ. Ειρ. Πουπάκη) Σχ. 5. Σχεδιαστική τομή περιρραντηρίου αρ. 24 (σχ. Ειρ. Πουπάκη)

σιωτικό μάρμαρο, από το ναό του Απόλλωνα στην Κολώνα της Αίγινας, που στερεωνόταν στα κεφάλια κορών⁶¹, όπως και το λακωνικό αγγείο προφανώς, αν και απουσιάζει η βάση από αυτό. Το αγγείο της Αίγινας φέρει λαβή που δεν ενσωματώνεται στην κυματοειδή ανάγλυφη ταινία, όπως στο λακωνικό αγγείο. Η χρονολόγηση του σκεύους της Σπάρτης ίσως να μην απέχει πολύ από αυτή του περιρραντηρίου της Αίγινας, και να τοποθετείται στο τελευταίο τέταρτο του 7^{ου} αι. π.Χ.

Μεταξύ των περιρραντηρίων που μελετήθηκαν συμπεριλαμβάνονται και δύο παραδείγματα με περίτεχνες λαβές, που έφεραν διακόσμηση από ανάγλυφο αστράγαλο. Το περιρραντήριο με **αρ. 3 (σχ. 1-2)** έφερε τετράγωνο τένοντα -όπως παρατηρείται στα περιρραντήρια της κλασικής περιόδου⁶²- που στερεωνόταν σε υποστατό και ήταν τετράωτο με δύο λαβές ακόσμητες και δύο διακοσμημένες με αστράγαλο. Από το άλλο περιρραντήριο (**αρ. 4: εικ. 4**) σώζεται μόνο μία λαβή διακοσμημένη με αστράγαλο και λόγω της ομοιότητάς του με το προηγούμενο σκεύος υποθέτουμε ότι και αυτό στερεωνόταν σε υποστατό. Οι ευρείες διακοσμητικές ζώνες με εναλλασσόμενα ανθέμια και άνθη λωτού ή αστραγάλους απαντούν σε σαμιακά περιρραντήρια του τέλους του 6^{ου} και αρχών του 5^{ου} αι.,⁶³ ενώ παρόμοια διακόσμηση εντοπί-

61 Kerchner 1996, 87, αρ. 38 εικ. 7 πίν. 21.

62 Π.χ. Robinson 1946, πίν. 219.1· Λυγκούρη-Τόλια 1986.

63 Hiesel 1967, 88-9.

4

5

6

7

Εικ. 4. Λεπτομέρεια λαβής διακοσμημένης με αστράγαλο αρ. 4 (φωτ. Ειρ. Πουπάκη) Εικ. 5. Εξωτερική όψη λουτηρίου αρ. 22 (φωτ. Ειρ. Πουπάκη) Εικ. 6. Εσωτερική όψη περιρραντηρίου αρ. 23 (φωτ. Ειρ. Πουπάκη) Εικ. 7. Εσωτερική όψη περιρραντηρίου αρ. 24 (φωτ. Ειρ. Πουπάκη)

σαμε σε λαβές σκευών από την Κω (από το αρχαϊκό ιερό στο Ψαλίδι,⁶⁴ και το ελληνιστικό ιερό της Αλάσαρνας⁶⁵), την Ξάνθο⁶⁶ και το Κίτιο Παμπούλα της Κύπρου,⁶⁷ που χρονολογούνται από τους αρχαϊκούς έως τους ελληνιστικούς χρόνους.

Μερικά από τα θραύσματα που μελετήθηκαν είναι ακόσμητες λεκάνες, που ίσως χρησίμευσαν ως λουτήρια, τα οποία είχαν την ίδια μορφή με τα περιρραντήρια, αλλά το νερό, που περιείχαν, προοριζόταν για την σωματική υγιεινή και γι' αυτό απαντούν σε οικίες, γυμνάσια ή άλλα δημόσια κτήρια, ενίοτε δε διακοσμούν τα αίθρια οικιών.⁶⁸ Πρόσφατα σε ρωμαϊκό λουτρικό συγκρότημα, που διερευνήθηκε στο Γύθειο, βρέθηκε λουτήριο *in situ* στον χώρο του *impluvium*.⁶⁹

Ένα ακόσμητο σκεύος με κυκλικό τένοντα (αρ. 22: εικ. 5) για την στερέωσή του στο υποστατό -όπως συνηθίζεται στην ρωμαϊκή εποχή⁷⁰- είναι λαξευμένο σε ερυθρό μάρμαρο Ταινάρου, το μοναδικό σκεύος από αυτό το υλικό που εντοπίσαμε. Το λουτήριο αυτό χρονολογείται στους ρωμαϊκούς χρόνους, περίοδο ακμής των λατομείων ερυθρού μαρμάρου της Μάνης.

64 Πουπάκη 2011β, τόμ. Α': 153 υποσ. 1183, τόμ. Γ': εικ. 500.

65 Πουπάκη 2017, 74, 91 αρ. Κ3.

66 Demargne 1958, 67-8 πίν. XIX.

67 Salles 1993, 337 αρ. 826.

68 Πουπάκη 2001-2, 275-80.

69 Τσούλη 2010, 538 εικ. 73-4.

70 Π.χ. Pinkwart και Starnitz 1984, 110 αρ. S7 πίν. 18· Πουπάκη 2011β, τόμ. Α': 156 υποσ. 1214.

Παρόμοια αγγεία, *labra*, ρωμαϊκών χρόνων από ερυθρό ταινάριο μάρμαρο μας είναι γνωστά στη βιβλιογραφία,⁷¹ και πρόσφατα ένα παράδειγμα εντοπίστηκε σε σωστική ανασκαφή ρωμαϊκού λουτρικού συγκροτήματος στο Γύθειο, όπως προαναφέρθηκε.⁷² Από το μάρμαρο αυτό εντοπίσαμε και μικρότερα σκεύη στην Αρχαιολογική Αποθήκη του Γυθείου (π.χ. ένα ιγδίο βρέθηκε εντοιχισμένο σε νεότερο τοίχο σε ιδιωτικό ακίνητο στο Γύθειο⁷³).

Σε χρήση περιρραντηρίου ή λουτηρίου ήταν και μία παρόμοια λεκάνη που έφερε ανάγλυφο δακτύλιο περίξ του τετράγωνου τένοντα στερέωσης (**αρ. 5**).⁷⁴

Η πρακτική της νίψης των χεριών πριν από την είσοδο στο ναό συνεχίστηκε αδιάλειπτα και στα πρώιμα βυζαντινά χρόνια.⁷⁵ Ανάλογα σκεύη με αυτά που ήδη παρουσιάστηκαν ήταν στερεωμένα σε κάποια βάση στο αίθριο ή μπροστά από την είσοδο των χριστιανικών ναών και είναι γνωστά ως περιρραντήρια ή φιάλες.⁷⁶ Στα δύο παλαιοχριστιανικά ανοιχτά αγγεία (**αρ. 23-4: εικ. 6-7**) που μελετήσαμε αποδώσαμε αυτή την χρήση. Τα σκεύη αυτά παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον λόγω της εγχάρακτης διακόσμησης των τεταρτοσφαιρικών τους λαβών, που απαντούν και σε άλλα αγγεία αυτού του τύπου της περιόδου από τον 4^ο έως τον 6^ο μ.Χ. αι. σε πολλές περιοχές (Κωνσταντινούπολη,⁷⁷ Θεσσαλονίκη,⁷⁸ Κόρινθο⁷⁹, Χίο,⁸⁰ Σάμο,⁸¹ Λίνδο της Ρόδου,⁸² Αλάσαρνα⁸³ και άλλες θέσεις της Κω,⁸⁴ Άσσο,⁸⁵ Έφεσο,⁸⁶ Σάρδεις,⁸⁷ Σάλωνα της Δαλματίας,⁸⁸ Παλαιστίνη⁸⁹ κ.ά.). Στη βιβλιογραφία, πέρα από δύο πενιχρές αναφορές σε τετράωτα αγγεία του τύπου που εξετάζουμε,⁹⁰ δεν υπάρχουν δημοσιευμένα ανάλογα αγγεία από τη Λακωνία.

Το μεγαλύτερο σκεύος (**αρ. 23: εικ. 6**) είναι τρίωτο και με προχοή. Οι δύο λαβές του είναι ακόσμητες, ενώ η τρίτη που βρίσκεται αντωπά από την προχοή φέρει πρωτότυπο φυλλόσχημο εγχάρακτο κόσμημα (**σχ. 3**). Το χείλος του περιρραντηρίου είναι επίπεδο και στα διακενα μεταξύ των λαβών υπάρχει εγχάρακτη η επιγραφή ΕΥ - ΤΥ-ΧΩC-ΧΡΩ (**σχ. 4**). Η χάραξη επιγραφών για την καλή υγεία και τύχη αποτελεί συνήθη πρακτική που επιβίωσε από την αρχαιότητα και απαντά στα χείλη μαρμάρινων,⁹¹ πήλινων⁹² ή μεταλλικών σκευών,⁹³ σε σφραγι-

71 Cavalieri 2000, 427, 434 αρ. 24-6· 2001, 92 αρ. 25-6· Barbagli και Cavalieri 2002, 63 αρ. 25-6 (με σχετική βιβλιογραφία).

72 Αδημοσίευτο: Τσούλη 2010, 539.

73 Αδημοσίευτο. Από οικ. Βωλάκου, Ο.Τ. 27, οδ. Ορέστου και Μ. Ασίας. Διαστ.: διάμ. 0,20 μ., ύψ. 0,11 μ.

74 Πρβλ. Robinson 1930, πίν. 78.6.

75 Πουπάκη 2001-2, 282 υποσ. 62, 67.

76 Πουπάκη 2011Α, 59-61 (με σχετική βιβλιογραφία).

77 Gill 1986, αρ. 103-4, 110, 116.

78 Τζιτζίμπαση 2000, αρ. 5.

79 Davidson 1952, 125 αρ. 827, 829 πίν. 61.827, 829.

80 Balance κ.ά. 1989, 124 αρ. F7 εικ. 49.

81 Hiesel 1967, 95 αρ. 128.

82 Dyggve 1960, 312-3, 523 κ.ε. και εικ. VII, 43, 46.

83 Πουπάκη 2011α, αρ. 17-23, 98· Πουπάκη 2017, αρ. K11.

84 Πουπάκη 2011β, τ. Β' 150-3 αρ. Αγ64-7, Αγ212-28.

85 Stupperich 1990, πίν. 11.4.

86 Quatember 2003, πίν. 59 αρ. M104, 60 αρ. M50.

87 Crawford 1990, εικ. 287-99, 333.

88 Brøndsted 1928, 99-101 εικ. 93.

89 Bliss-Macalister 1902, 202 πίν. 90.

90 Tod και Wace 1906, 168 αρ. 331, 749.

91 Βλ. γενικά Colussa 2000. Π.χ. Niewöhner 2006, 452 αρ. 76· Poupaki (υπό έκδ. β').

92 Π.χ. Yangaki 2009, 247-87.

93 Π.χ. Drandaki 2003· Mundell και Mango κ.ά. 1989.

σματα κοσμημάτων,⁹⁴ σε αρχιτεκτονικά μέλη,⁹⁵ αναθηματικά μνημεία⁹⁶ και μωσαϊκά δάπεδα,⁹⁷ κατά την ύστερη Ρωμαϊκή και Παλαιοχριστιανική περίοδο. Ακριβώς η ίδια επιγραφή έχει διασωθεί σε χρυσό έλασμα στο Cabinet des Medailles,⁹⁸ ενώ η επιγραφή «εὐτυχῶς χρῶ πάντοτε» έχει χαραχθεί σε χάλκινο διαβήτη του 6^{ου}-7^{ου} αι. μ.Χ. στο Μουσείο Μπενάκη από την Αίγυπτο.⁹⁹

Η επιγραφή «εὐτυχῶς χρῶ» παραπέμπει στον Ορφικό Ὑμνο¹⁰⁰ προς τον Μουσαίο: «εὐτυχῶς χρῶ, ἑταῖρε», ο οποίος προτρέπει τους μυημένους να μετέχουν στα τελούμενα Μυστήρια με καλή διάθεση και με την σκέψη καθαρή και προσηλωμένη στην ιερή τελετουργία και στις τελούμενες σπονδές προς τους θεούς: «εὐμενέας ἔλθειν κεχαρημένον ἦτορ ἔχοντας τήνδε θυηπολίην ἱερὴν σπονδὴν τ' ἐπὶ σεμνήν». Η αναγραφή στίχων ορφικών ὕμνων απαντά και σε υστερορωμαϊκή αλαβάστρινη φιάλη, άγνωστης προέλευσης, με ανάγλυφη διακόσμηση γυμνών ανθρώπινων μορφών γύρω από το κεντρικό μετάλλιο που κοσμεῖται με αετό.¹⁰¹

Το πρώιμο αυτό βυζαντινό περιρραντήριο έχει λαξευτεί σε δωρικό κιονόκρανο, τμήμα από το υποτραχήλιο του οποίου είναι ακόμη ορατό. Σημειώνουμε ότι η λάξευση αρχιτεκτονικών μελών για την μετατροπή τους σε άλλα αντικείμενα είναι δόκιμη στη Λακωνία (π.χ. σε δωρικό κιονόκρανο, του 6^{ου} αι. π.Χ., λαξεύτηκε ηρωϊκό ανάγλυφο, κατά την ύστερη ελληνιστική ή πρώιμη ρωμαϊκή περίοδο¹⁰²).

Το μικρότερο σκεύος του ίδιου τύπου (αρ. 24: εικ. 7, σχ. 5) φέρει λαβές διακοσμημένες με ζεύγη καμπύλων γραμμίδων εκατέρωθεν μίας κατακόρυφης γραμμής. Το μοτίβο είναι γνωστό και από άλλα αγγεία, πρώιμων βυζαντινών χρόνων σε διάφορες παραλλαγές, δηλ. με μονό ζεύγος καμπύλων γραμμίδων εκατέρωθεν του κάθετου γραμμίδου¹⁰³ ή με διπλό¹⁰⁴ ή και με τριπλό.¹⁰⁵ Το εν λόγω σκεύος φέρει δύο διαμπερείς οπές στα κατώτερα τοιχώματά του προφανώς για την απορροή του περιεχόμενου υγρού. Ὁμοιου τύπου και μεγέθους σκεύος με το λακωνικό είναι αυτό βρίσκεται στο παρεκκλήσιο της Μεγάλης Βασιλικής στον αρχαιολογικό χώρο του Κάστρου Πυθαγορείου της Σάμου¹⁰⁶ και αυτό από την Παναγία Καθολική της Γαστούνης στο Μουσείο του Πύργου Ηλείας.¹⁰⁷

Στον ίδιο τύπο με τα λακωνικά έχουν λαξευτεί και τα μαρμάρινα πρώιμα βυζαντινά σκεύη από την Αλάσαρνα της Κω, για τα οποία χρησιμοποιήθηκε προκοννήσιο μάρμαρο και αποδόθηκαν στο εργαστήριο της Βασιλεύουσας με βάση τις πρόσφατες αρχαιομετρικές αναλύσεις.¹⁰⁸ Ωστόσο, παρά την ομοιότητα με τα προαναφερόμενα αγγεία, τα δύο αγγεία στη Λακωνία φαίνεται να ήταν λαξευμένα σε φαιό ή λευκόφαιο μάρμαρο, που ομοιάζει με το μάρμαρο του Ταυγέτου. Είναι προφανές ότι τα σκεύη που κατασκευάζονταν, ακολουθούσαν το διαδεδομένο ρεπερτόριο της εποχής, το οποίο γρήγορα υιοθετήθηκε από τα τοπικά εργαστήρια.

94 Π.χ. Alföldi-Rosenbaum 1994, 81-90.

95 Π.χ. Roueché 2004, αρ. 85· Smith 2007, 230 αρ. B40 εικ. 37.

96 Π.χ. Chaniotis 2008, 221-2 αρ. 1.

97 Mundell και Mango 1995· Yangaki 2009, 257 υποσ. 63.

98 Alföldi-Rosenbaum 1994, 81-90.

99 Φωτόπουλος και Δεληβορριάς 1997, αρ. 350· Chaniotis κ.ά. 1998, αρ. SEG 48 2128.

100 Bernabé 2004.

101 Delbrueck και Vollgraff 1934.

102 Κοκκορού-Αλευρά 2011.

103 Π.χ. Πουπάκη 2011β, τ. Β': αρ. Αγ65, Αγ128-9· Τζιτζίμπαση 2000, 24, αρ. 5 εικ. 9-10· Gill 1986, αρ. 103· Stupperich 1990, πίν. 11.4.

104 Π.χ. Πουπάκη 2011β, τ. Α': 61, τ. Γ': εικ. 199.

105 Π.χ. Balance κ.ά. 1989, 124 αρ. F7 εικ. 49.

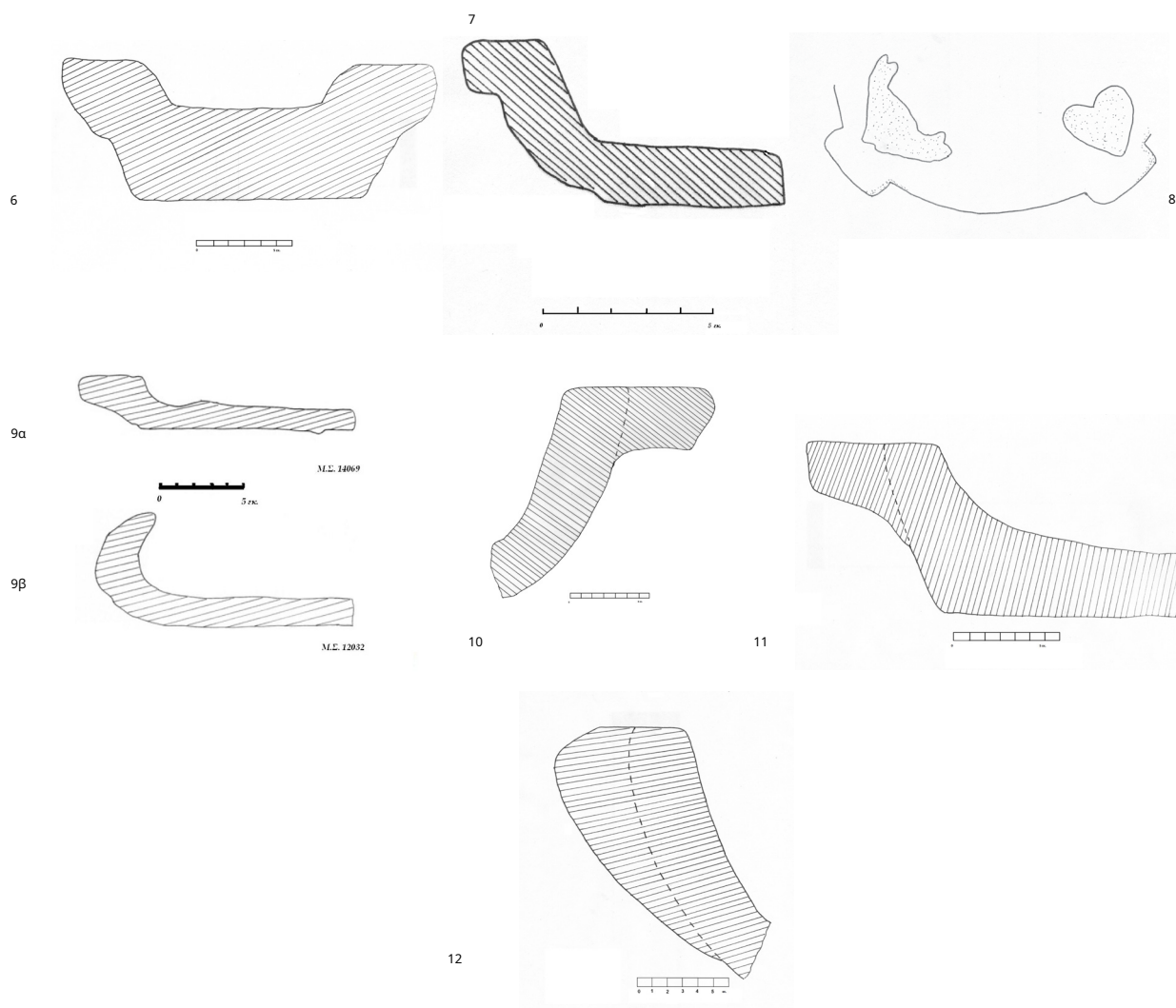
106 Αδημοσίευτο. βλ. http://odysseus.culture.gr/h/3/gh3562.jsp?obj_id=7798&mm_id=12521

107 Αδημοσίευτο.

108 Tambakopoulos και Maniatis 2017.

Εικ. 8. Αποσπασματική λεκάνη (ποδανιπτήρας) αρ. 7 (φωτ. Ειρ. Πουπάκη) Εικ. 9. Τμήμα λεκάνης αρ. 6 με υποδοχές συνδέσμων για επιδιόρθωση (φωτ. Ειρ. Πουπάκη) Εικ. 10. Ημίεργο τετράωτο σκεύος (εσωτερική και πλάγια όψη) αρ. 17 (φωτ. Ειρ. Πουπάκη) Εικ. 11. Εσωτερική και εξωτερική όψη χέρνιβα αρ. 15 (φωτ. Ειρ. Πουπάκη) Εικ. 12. Αποσπασματικός χέρνιβας με προχή αρ. 25 (φωτ. Ειρ. Πουπάκη) Εικ. 13. Εσωτερική όψη κανού αρ. 13 (φωτ. Ειρ. Πουπάκη) Εικ. 14. Εσωτερική όψη κανού αρ. 14 (φωτ. Ειρ. Πουπάκη)

Σχ. 6. Σχεδιαστική τομή ημίεργου αγγείου αρ. 17 (σχ. Ειρ. Πουπάκη) Σχ. 7. Σχεδιαστική τομή χέρνιβα αρ. 15 (σχ. Ειρ. Πουπάκη) Σχ. 8. Σχέδιο εξωτερικής όψης χέρνιβα αρ. 15 (σχ. Ειρ. Πουπάκη) Σχ. 9α και 9β. Α και Β: Σχεδιαστικές τομές κανών αρ. 13 και 14 (σχ. Ειρ. Πουπάκη) Σχ. 10. Σχεδιαστική τομή αγγείου αρ. 20 (σχ. Ειρ. Πουπάκη) Σχ. 11. Σχεδιαστική τομή αγγείου αρ. 19 (σχ. Ειρ. Πουπάκη) Σχ. 12. Σχεδιαστική τομή αγγείου αρ. 26 (σχ. Ειρ. Πουπάκη)

ΛΕΚΑΝΕΣ ΚΑΙ ΣΚΕΥΗ ΜΕ ΑΛΛΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ

Μία λεκάνη, τυπολογικώς όμοια με τα προαναφερόμενα λουτήρια και περιρραντήρια, φέρει επίπεδη βάση (αρ. 7: εικ. 8). Όμοιες βάσεις, όπως είδαμε, προσαρμόζονταν σε επίκρανο που έφεραν στο κεφάλι τους οι κόρες των αρχαϊκών περιρραντηρίων. Το συγκεκριμένο όμως σκεύος είναι πιο λιτό και προφανώς δεν πρόκειται για μία ανάλογη περίπτωση. Επιπλέον λόγω της απουσίας του ειδικού τένοντα αποκλείεται να στερεωνόταν σε υποστατό. Το στοιχείο αυτό ίσως υποδηλώνει ότι είχε διαφορετική χρήση από τα άλλα ευρήματα που παραθέσαμε. Με βάση τις απεικονίσεις σε αγγειογραφίες και τις περιγραφές από την αρχαία ελληνική γραμματεία¹⁰⁹ εικάζουμε ότι μπορεί να χρησιμοποιήθηκε ως *ποδανιπτήρας*.¹¹⁰

Τα παραδείγματα ποδανιπτήρων από λίθο -μάρμαρο κυρίως- είναι λιγοστά και δεν προ-

109 Ginouvès 1962, 61-75 (όπου και σχετική βιβλιογραφία).

110 Ginouvès 1962, 68 υποσ. 10-1. Για παράλληλα στην αγγειογραφία: Durand 1979, 175.

έρχονται από την Κυρίως Ελλάδα. Περίτεχνος ποδανιπτήρας από παριανό μάρμαρο και επιζωγράφηση έχει βρεθεί στην Κάτω Ιταλία.¹¹¹ Ωστόσο ο ίδιος τύπος αγγείου, ίσως σε μία πιο απλουστευμένη μορφή, επιβίωσε ως τους ελληνιστικούς και τους ρωμαϊκούς χρόνους, αλλά η χρήση του έπαψε να είναι αποκλειστικά αυτή που υποδηλώνει η ετυμολογία του ποδανιπτήρας.

Ένα όμοιο αλλά πιο βαθύ σκεύος που διατηρεί ίχνη επιδιορθώσεων με μεταλλικούς συνδέσμους (**αρ. 6: εικ. 9**), έφερε λαβές και στο χείλος του υπήρχε διαμορφωμένη ειδική εσοχή (σαν πατούρα) για την στερέωση πώματος. Παρόλο που τα πώματα συνηθίζονταν στις μαρμάρινες τεφροδόχους, δεν καταχωρίσαμε το εν λόγω σκεύος μεταξύ αυτών λόγω του μεγάλου μεγέθους του, το οποίο ίσως να παραπέμπει σε κάποια αποθηκευτική χρήση.

Για τα αποθηκευτικά μαρμάρινα ή άλλα λίθινα αγγεία δεν υπάρχουν σχετικές αναφορές στη βιβλιογραφία. Στην Κω, για παράδειγμα, ανάλογα αποθηκευτικά αγγεία με λεπτά τοιχώματα από προκοννήσιο μάρμαρο και κωακό τραβερτίνη βρέθηκαν *in situ* στην ανασκαφή μιας πρώιμης βυζαντινής οικίας της Συνοικίας του Λιμανιού,¹¹² ενώ στην Αφροδισιάδα εντοπίσαμε ρωμαϊκά μαρμάρινα αποθηκευτικά αγγεία σαν πίθους, που θα μπορούσαν να είναι αποθηκευτικά αγγεία λαδιού.¹¹³

Η λεκάνη με αδρή επεξεργασία της εξωτερικής της επιφάνειας (**αρ. 12**) ίσως να είχε μία καθαρά οικιακή ή βιοτεχνική χρήση ή ακόμα και να ήταν θαμμένη στο χώμα, όπως τα παραδείγματα από την Όλυνθο και τη Δήλο,¹¹⁴ και για τον λόγο αυτό να μην επιμελήθηκαν ιδιαίτερα την εξωτερική της επιφάνεια.

ΧΕΡΝΙΒΕΣ

Τα μικρότερα σκεύη, τετράωτα ή τρίωτα με προχή, που ήταν ιδιαίτερα δημοφιλή από τους ελληνιστικούς χρόνους, επιβίωσαν και στους πρώιμους βυζαντινούς. Μάλιστα, σκεύη με μικρές ακόσμητες λαβές φιλοτεχνήθηκαν στην Αθήνα κατά τους πρώιμους ρωμαϊκούς χρόνους, στα οποία κατά βάση χρησιμοποιούσαν το πεντελικό μάρμαρο.¹¹⁵ Η ύπαρξη ωστόσο ενός ημίεργου αγγείου (**αρ. 17: εικ. 10, σχ. 6**) με λαβές όμοιες με αυτές των αττικών μαρμάρινων αγγείων,¹¹⁶ που λαξεύτηκε σε γκρίζο λακωνικό μάρμαρο πιστοποιεί ότι ο τύπος αυτών των σκευών υιοθετήθηκε ευρέως στα εργαστήρια λιθοξοϊκής όλου του ελλαδικού χώρου, με βάση κοινά πρότυπα και όχι απαραίτητα υπό την αττική επίδραση. Βέβαια από την Αττική εισάγονταν μαρμάρινα αγγεία στη Σπάρτη κατά την ύστερη ελληνιστική ή την πρώιμη ρωμαϊκή εποχή, όπως π.χ. ο νεοαττικός κρατήρας στο Μουσείο Σπάρτης.

Ωστόσο, αντίθετα με τα όσα διαπιστώσαμε στα αθηναϊκά σκεύη,¹¹⁷ στο συγκεκριμένο λακωνικό ημίεργο αγγείο φαίνεται ότι η λάξευση του όγκου και η διαμόρφωση των τοιχωμάτων του σκεύους γινόταν ταυτόχρονα και από το εξωτερικό και από το εσωτερικό του, δηλαδή αφαιρούσαν ταυτόχρονα και τον πυρήνα και διαμόρφωναν την εξωτερική επιφάνειά του.¹¹⁸

Ένα μικρότερο ημιαποτετμημένο σκεύος ιδιαίτερα επιμελημένης λάξευσης φέρει ανά-

111 Bottini και Setari 2009, 1-2.

112 Πουπάκη 2011β, τ. Β': 23 αρ. K27, 254 αρ. Αγ1.

113 Αδημοσίευτα.

114 Robinson και Graham 1938, 335 αρ. 1, 3· Déonna 1938, 80 πίν. 246-7.

115 Πουπάκη 2017, 72 υποσ. 34.

116 Πουπάκη 2000, 106-7 αρ. 90.

117 Πουπάκη (υπό έκδ. α').

118 Πρβλ. Πουπάκη 2006, 112-3 (για αγγεία Σπάρτης)· Πουπάκη 2011α, τ. Α': 190-1 (για αγγεία Κω).

γλυφη διακόσμηση σχηματοποιημένου πτηνού και καρδιόσχημου φύλλου κισσού κάτω από τις λαβές του (**αρ. 15: εικ. 11, σχ. 7-8**). Το κισσόφυλλο απαντά και στη διακόσμηση ορισμένων λακωνικών τεφροδόχων αγγείων,¹¹⁹ αλλά σε ελληνιστικά αγγεία της Δήλου¹²⁰ το φύλλο είναι τοποθετημένο με τη μύτη προς τα κάτω και διακοσμεί τις προχοές των αγγείων. Η χρήση του αγγείου ως ιγδίου δεν μπορεί να αποκλεισθεί, ενδέχεται όμως λόγω του μικρού του μεγέθους και βάρους να χρησίμευσε ως *χειρόνιπτρον* (*χέρνιβας*).¹²¹ Οι απλές ορθογώνιες λαβές του παραπέμπουν σε χαρακτηριστικά ελληνιστικά σκεύη από τη Σάμο,¹²² την Κω¹²³ και την Κύπρο,¹²⁴ που ήταν λαξευμένα σε διάφορους λίθους και τα οποία πολλές φορές έφεραν και ανάγλυφη επιφάνεια έδρασης.

Τα εν λόγω σκεύη παρέμειναν ιδιαίτερα δημοφιλή και στους πρώιμους βυζαντινούς χρόνους με τις λαβές τους να διακοσμούνται με τα γραμμικά σχέδια που φέρουν και τα πρώιμα βυζαντινά περιρραντήρια που προαναφέραμε. Μάλιστα, θα πρέπει να είχαν θέση στο χριστιανικό τελετουργικό τυπικό ως *χέρνιβες*, όπως είχαμε υποστηρίξει και παλαιότερα.¹²⁵ Αυτή την χρήση ίσως είχε και ένα αποσπασματικό πρώιμο βυζαντινό σκεύος με προχοή (**αρ. 25: εικ. 12**).

KANA

Μεταξύ των αγγείων που μελετήσαμε συγκαταλέγονται και δύο αποσπασματικά ρηχά αγγεία εξαιρετικής ποιότητας, και τα δύο από παριανό μάρμαρο. Το ένα εξ αυτών, που φέρει έσω νεύοντα χείλη (**αρ. 13: εικ. 13, σχ. 9α**) προήλθε από την ανασκαφή ενός λάκκου εγκαινίου ελληνιστικής οικίας, που απέδωσε ευρήματα από την αρχαϊκή ως την ύστερη ελληνιστική περίοδο. Με βάση τα δημοσιευμένα παράλληλα από το ιερό του Απόλλωνα στην Κολώνα της Αίγινας το αγγείο ανάγεται στον 3^ο - 2^ο π.Χ. αι. π.Χ.¹²⁶ Το άλλο αποσπασματικό σκεύος (**αρ. 14: εικ. 14, σχ. 9β**) φέρει έσω νεύοντα και αρκετά κυρτά χείλη και χρονολογείται περίπου στην ίδια περίοδο.¹²⁷

Η χρήση των εν λόγω σκευών είναι εξαιρετικά προβληματική. Ο K. Hoffelner¹²⁸ ταύτισε τα αντίστοιχα σκεύη της Αίγινας με *κανᾶ*.¹²⁹ Τα *κανᾶ* στην απλούστερη μορφή τους ήταν προϊόντα καλαθοπλεκτικής, κεραμοπλαστικής ή μεταλλοτεχνίας, ωστόσο με βάση τη μελέτη για τα αντίστοιχα αγγεία της Αίγινας φαίνεται ότι θα μπορούσαν να είναι λαξευμένα και σε λίθο και να μοιάζουν με δίσκους σερβιρίσματος, όπου τοποθετούσαν τις αναίμακτες προσφορές (συνήθως καρπούς) με τα απαραίτητα σκεύη για τη θυσία και τους καταδέσμους.¹³⁰ Ωστόσο ο τύπος και των δύο αγγείων, αλλά και τα εργαλεία που έχουν χρησιμοποιηθεί για την λάξευσή τους (δηλαδή το ντισιλίδικο στην επιφάνεια έδρασης και η επίπεδη γλώσσα στο εσωτερικό τους) απαντά και σε κυκλικές τράπεζες μαρτυρίου των πρώιμων βυζαντινών χρόνων, που θυμίζουν έντονα τα σκεύη αυτά.¹³¹

119 Πουπάκη 2006, 93-4 υποσ. 15-7 (με σχετική βιβλιογραφία).

120 Déonna 1938, 112-3 εικ. 136.6 πίν. 322.

121 Πουπάκη 2011α, 57-9 (για χέρνιβες).

122 Tölle-Kastenbein 1974, 120, πίν. 201.

123 Πουπάκη 2011β, τ. Β': αρ. Αγ 116, Αγ185, τ. Γ': εικ. 478.

124 Salles 1993, 335 αρ. 803.

125 Πουπάκη 2011α, 56-61.

126 Hoffelner 1996, 46-8 σχ. 33-4, 36.

127 Hoffelner 1996, 48-9 σχ. 35, 37.

128 Hoffelner 1996, 51-2.

129 Schelp 1975.

130 Πουπάκη 2017, 76 (με σχετική βιβλιογραφία).

131 Πουπάκη 2017, 75-6 (με σχετική βιβλιογραφία).

Εικ. 15. Αποτετμημένο ιγδίο αρ. 9 (φωτ. Ειρ. Πουπάκη) Εικ. 16. Αποτετμημένο ιγδίο αρ. 10 (φωτ. αρχείο ΕΦΑ Λακωνίας) Εικ. 17. Ακέραιο σκεύος (εσωτερική όψη) αρ. 20 (φωτ. Ειρ. Πουπάκη) Εικ. 18. Ημιαποτετμημένο σκεύος αρ. 19 (φωτ. Ειρ. Πουπάκη). Εικ. 19. Όλμος αρ. 16 (φωτ. Ειρ. Πουπάκη). Εικ. 20α και 20β. Εσωτερική και εξωτερική όψη σκεύους αρ. 26 (φωτ. Ειρ. Πουπάκη)

Λόγω της εύρεσης του λακωνικού σκεύους (**αρ. 13**), σε κλειστό σύνολο της ελληνιστικής περιόδου και της χρήση του λευκού παριανού μαρμάρου δεν μπορούμε να αποδώσουμε στα δύο προαναφερόμενα σκεύη χρήση σχετική με την χριστιανική λατρεία και ανάλογη χρονολόγηση. Τα πολυτελή αυτά σκεύη φαίνεται ότι εισάγονταν από την Πάρο, η μαρμαρογλυπτική αγγείων στην οποία άνθισε από τον 5^ο αι. π.Χ. ως και τους ρωμαϊκούς χρόνους.¹³² Ανάλογα αγγεία από παριανό, αλλά και κωακό μάρμαρο έχουμε εντοπίσει και στην Κω.¹³³ Αντίθετα, οι τράπεζες μαρτυρίου κατασκευάζονταν από διαφορετικά μάρμαρα: προκοννήσιο, θασιακό, Δοκιμίου ή από μάρμαρο άλλων μεγάλων λατομείων της Βασιλεύουσας,¹³⁴ επομένως η ταύτιση των αγγείων αυτών από την Σπάρτη με πρώιμα βυζαντινά αγγεία πρέπει να αποκλεισθεί.

ΙΓΔΙΑ-ΟΛΜΟΙ

Η μικρότερη ομάδα αγγείων της μελέτης μας περιλαμβάνει χρηστικά σκεύη με ή χωρίς λαβές, μικρού ή και μεγάλου μεγέθους που χρησίμευαν ως ιγδία, τα μικρότερα, και ως όλμοι, τα μεγαλύτερα. Τα σκεύη αυτά αναφέρονται στην αγγλική βιβλιογραφία συχνά ως “bowls” και απαντούν σε διάφορες ανασκαφικές εκθέσεις, όπως π.χ. του αρχαίου θεάτρου της Σπάρτης.¹³⁵ Το απλούστερο εξ αυτών είναι ένα άωτο ιγδίο από γκρίζο τοπικό μάρμαρο (**αρ. 11**) για τη μίξη ή κατεργασία ουσιών.¹³⁶

Σημαντικά εισηγμένα σκεύη είναι δύο μεγάλα δίωτα ιγδία από ηφαιστειακό λίθο. Το ιγδίο με **αρ. 9 (εικ. 15)** έχει ορθογώνιες λαβές και παρόλο που παρουσιάζει άτεχνη διαμόρφωση του χείλους, η λάξευσή του είναι σχετικά επιμελημένη. Ο τύπος του αγγείου είναι ευρέως διαδεδομένος στην κλασική και ελληνιστική περίοδο.¹³⁷

Το ιγδίο με **αρ. 10 (εικ. 16)** είναι δίωτο επίσης, αλλά είναι απλά ξεχοντρισμένο με βελόνι εξωτερικά, ενώ επιμελώς επεξεργασμένο μόνο εσωτερικά, όπως και στο χείλος του. Οι δύο λαβές του δεν ξεχωρίζουν από την υπόλοιπη εξωτερική επιφάνεια του σκεύους, λόγω της ατελούς του εξωτερικής διαμόρφωσης, στοιχείο που ίσως συνηγορεί στο ότι το σκεύος ήταν θαμμένο έως το χείλος, όπως το αγγείο με **αρ. 12**.

Το σκεύος από βασιλικό σκούροφαιο λίθο (**αρ. 20: εικ. 17, σχ. 10**) είναι ακέραιο, τετράωτο με μία εκ των λαβών του ελαφρώς επιμηκυσμένη. Το γενικότερο σχήμα του παραπέμπει σε τρίωτα ιγδία με προχοή, όπως το παράδειγμα από τις Σάρδεις,¹³⁸ μάλιστα παρόμοια διαμόρφωση της προχοής απαντά και σε βυζαντινά σκεύη από ηφαιστειακό λίθο, όπως π.χ. σε ιγδίο από την Απάμεια.¹³⁹ Παρόλο που το σκεύος αυτό έχει σχήμα που παραπέμπει σε ιγδία, ίσως λόγω του μικρού του βάθους να μην είχε ανάλογη χρήση. Το ημιαποτετμημένο σκεύος από τον ίδιο λίθο με **αρ. 19 (εικ. 18, σχ. 11)** έχει όμοιες λαβές με το προαναφερόμενο σκεύος και πιθανώς να ήταν του ίδιου τύπου.

Τα δύο αυτά σκεύη από την Σπάρτη ουσιαστικά αντιγράφουν ένα ημίεργο ιγδίο, στο οποίο δεν έχει διαμορφωθεί ακόμη η προχοή. Με τον τρόπο αυτό τα σκεύη μετατρέπονται από

132 Robinson 1930, 246-7 υποσ. 25· Jucker 1970, 182· Zaphiropoulou 1973· Iozzo 1985, 50-1. Για την εξαγωγή τέτοιων σκευών σε άλλα νησιά: Kokkorou-Alevras κ.ά. 2018.

133 Πουπάκη 2011β, τ. Α': 154-5· Πουπάκη 2017, 75-6 αρ. K5.

134 Πουπάκη 2017, 76 υποσ. 96-7 (με σχετική βιβλιογραφία).

135 Waywell και Wilkes 1995, 460 αρ. S12.

136 Πρβλ. Quatember 2003, 129 πίν. 67 αρ. M109.

137 Πουπάκη 2011β, 40 υποσ. 134 (με σχετική βιβλιογραφία).

138 Crawford 1990, εικ. 310.

139 Vanderheyde 2003, 69, 77 εικ. 11a-b.

τρίτωτα με προχοή σε τετράωτα με τη μία τους λαβή πιο επιμηκυσμένη. Ακριβές παράλληλο των αγγείων αυτών και μάλιστα από τον ίδιο λίθο έχουμε εντοπίσει στη Ρόδο.¹⁴⁰ Η αντιγραφή ημίεργων λίθινων τέχνηργων, η διακίνηση και η χρήση τους σε ημιτελή μορφή αποτελεί μία ιδιαίτερα συνήθη πρακτική κατά την ύστερη αρχαιότητα. Για παράδειγμα τα κιονόκρανα και οι σαρκοφάγοι με τις γιρλάντες από προκοννήσιο μάρμαρο διακινούνταν ημίεργα σε όλη τη Μεσόγειο και αντιγράφονταν σε άλλους λίθους σε αυτή τη μορφή.¹⁴¹ Χαρακτηριστική περίπτωση είναι η αντιγραφή των σαρκοφάγων του τύπου με τις γιρλάντες και τα βουκράνια από προκοννήσιο μάρμαρο σε ηφαιστειακό ανδρειακό λίθο (*lapis sarcophagus*) από την Άσσο.¹⁴²

Ο κωνικός όλμος από φαιό ηφαιστειακό λίθο (**αρ. 16: εικ. 19**) αποτελεί ένα χαρακτηριστικό σκεύος ανθεκτικό στις καταπονήσεις των οικιακών και βιοτεχνικών δραστηριοτήτων (π.χ. σύνθλιψη καρπών, παρασκευή υλικών κ.λπ.). Ο τύπος του σκεύους είναι εξαιρετικά κοινός και η προέλευση του λίθου πρέπει να αναζητηθεί σε κάποιο από τα νησιά του ενεργού ηφαιστειακού τόξου του νοτίου Αιγαίου, είτε στον Σαρωνικό (π.χ. Αίγινα,¹⁴³ Πόρος), είτε πιο μακριά (Κω¹⁴⁴).

Όλα τα προαναφερόμενα σκεύη (**αρ. 9-10, 16, 19-20**) ήταν λαξευμένα σε πετρώματα που δεν υπάρχουν στην Λακωνική και προφανώς ήταν εισηγμένα προϊόντα.

Ένα τρίτο ανοιχτό αγγείο με προχοή στον ίδιο τύπο με τους χέρνιβες (**αρ. 26: εικ. 20, σχ. 12**) παρουσιάζει την ιδιαιτερότητα να έχει επιμήκεις και ημικωνικές λαβές και διάτρητο πυθμένα, στοιχεία που απαντούν και σε αγγεία από την Κω.¹⁴⁵ Ας σημειωθεί ότι διάτρητο πυθμένα έχουν και μερικά λακωνικά¹⁴⁶ και χιακά¹⁴⁷ τεφροδόχα αγγεία. Οι επιμήκεις ημικωνικές λαβές απαντούν σε σκεύη βυζαντινής εποχής, στα περισσότερα από τα οποία αποδίδεται οικιακή χρήση.¹⁴⁸ Με βάση ένα αποσπασματικό σκεύος με όμοιες λαβές (**αρ. 27**), που βρέθηκε σε πρώιμη βυζαντινή εγκατάσταση θεωρούμε ότι τα αγγεία αυτά (**αρ. 28-9**) εμφανίζονται μετά τον 7^ο αι. μ.Χ. και καθιερώνονται για τους επόμενους αιώνες. Σκεύη αυτού του τύπου εξακολουθούσαν να χρησιμοποιούνται ως ιγδία στα νοικοκυριά της προβιομηχανικής Ελλάδας και μάλιστα στα εργαστήρια των Τηνίων μαρμαρογλύφων αποτέλεσαν δημοφιλή προϊόντα.¹⁴⁹

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τα λακωνικά σκεύη από λίθο ή μάρμαρο παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία και εξαιρετικό ενδιαφέρον. Μετά από την ενδελεχή καταλογογράφηση τους¹⁵⁰ συμπεραίνουμε, ότι τα ντόπια εργαστήρια ειδικεύονταν στη λάξευση απλών αγγείων στον τύπο του όλμου με ή χωρίς βάση, τα οποία εμπορεύονταν τόσο ως οικιακά-εργαστηριακά σκεύη, όσο και ως τεφροδόχες κάλπιδες. Παρά ταύτα σε ειδικές περιπτώσεις παρήγαγαν εξαιρετικής τέχνης υψίποδες κάλπιδες με περίτεχνα κοσμήματα κάτω από τις λαβές (συνήθως ανθήμια, κισσόφυλλα ή ζεύγη ελίκων). Στα

140 Στο Palazzo του Μεγάλου Μαγίστρου (αδημοσίευτο).

141 Πουπάκη 2011β, τ. Α': 167, 194 (με σχετική βιβλιογραφία).

142 Ward-Perkins 1992.

143 Όμοιος λίθος εξορυσσόταν στους νεότερους χρόνους στο Κακοπέρατο.

144 Κοκκορού-Αλευρά κ.ά. 2014, αρ. 79.

145 Πουπάκη 2011β, τ. Β': αρ. Αγ 144-5.

146 Πουπάκη 2009.

147 Ανετάκης κ.ά. (υπό έκδ.).

148 Π.χ. αδημοσίευτο ιγδίο, 13^{ου}-18^{ου} αι. μ.Χ., αρ. Κ/ΜΒΠ/54/1042, στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού Θεσσαλονίκης.

149 Φλωράκης 2008.

150 Πουπάκη 2006.

ντόπια εργαστήρια ήδη από την αρχαϊκή εποχή λαξεύονταν περιρραντήρια στον τύπο των λεκανών που στήριζαν κόρες, τα οποία γνώρισαν μεγάλη εμπορική αξία και έγιναν δημοφιλή εκτός της Σπαρτιατικής επικράτειας. Ωστόσο στους αιώνες που θα ακολουθήσουν παρατηρούμε ότι υιοθέτησαν ιωνικά στοιχεία, που εμπλούτισαν το δωρικό «λεξιλόγιο» της καλλιτεχνικής τους παραγωγής (όπως π.χ. τα περιρραντήρια με τις λαβές με τον αστράγαλο, **αρ. 3-4**). Στους ελληνιστικούς χρόνους, η λακωνική παραγωγή αγγείων προώθησε και άλλους τύπους, αφού οι εισαγωγές τόσο πολυτελών όσο και καθημερινών αγγείων δεν αποφεύχθηκαν. Τα τοπικά εργαστήρια, τα οποία ενδεχομένως λειτουργούσαν στα εργοτάξια των λατομείων, λάξευαν ακόμα και ευτελείς λίθους (π.χ. τον ψαμμίτη του Ασωπού¹⁵¹) για να μειώσουν το κόστος και να ικανοποιήσουν τη ζήτηση για φθηνότερα είδη. Στους ρωμαϊκούς χρόνους τα λακωνικά *labra* από *rosso antico* αποτελούσαν παραγγελίες των πλούσιων Ρωμαίων που επιζητούσαν φανταχτερά αντικείμενα για να κοσμήσουν τις επαύλεις τους.

Η μαρμαρογλυπτική της Λακωνίας παρέμεινε ακμαία ακόμα και στη Βυζαντινή περίοδο. Κατά τον 11ο αι. μ.Χ., στα εργαστήρια μαρμαρογλυπτικής της Μάνης φιλοτεχνήθηκαν αρχιτεκτονικά μέλη για τους βυζαντινούς ναούς της περιοχής (τέμπλα, επιστύλια, περίθυρα, κιονόκρανα κ.ά.), στα οποία εργάστηκαν περίφημοι γλύπτες, όπως οι μαρμαράδες Νικήτας και Γεώργιος, η ταυτότητα των οποίων διερευνήθηκε διεξοδικά από τον καθηγητή Νικόλαο Δρανδάκη.¹⁵²

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Για την παραχώρηση της μελέτης ευχαριστώ θερμά τους ανασκαφείς κκ. Αθ. Θέμο, Έλ. Ζαββού, Ελ. Κουρίνου, Αν. Παναγιωτοπούλου και Στ. Ραυτοπούλου, καθώς και την Τμηματάρχη Προϊστορικών και Κλασικών Αρχ/των της ΕφΑ Λακωνίας, κ. Μαρία Τσούλη και την αρχαιολόγο, κ. Αφροδίτη Μαλτέζου για την διευκόλυνση της μελέτης. Τους Αθ. Θέμο και Ελ. Ζαββού ευχαριστώ ιδιαιτέρως για την υποδείξη πολλών από τα σκεύη που μελετήθηκαν και για την άδεια να επισκεφτώ την Αρχαιολογική Αποθήκη Γυθείου για να αναζητήσω παράλληλα. Εγκάρδιες ευχαριστίες οφείλονται στην καθηγήτριά μου, κ. Γεωργία Κοκκορού-Αλευρά, η οποία, τόσο λόγω καταγωγής, όσο και λόγω υψηλής εξειδίκευσης έστρεψε από πολύ νωρίς το ενδιαφέρον μου σε αυτό τον τομέα και με βοήθησε σε πολλά επίπεδα στην έρευνά μου, με απώτερο στόχο να διαφωτιστεί περισσότερο η παραγωγή των άγνωστων αυτών στη βιβλιογραφία προϊόντων των εργαστηρίων λιθοξοϊκής της Λακωνικής. Η ψηφιακή επεξεργασία των φωτογραφιών οφείλεται στην φωτογράφο ΤΕ, Αγγελική Πόπορη, την οποία ευχαριστώ από καρδιάς.

151 Π.χ. μικρό «σκαφοειδές» αγγείο (Μ.Σ. 15139).

152 Δρανδάκης 1975-6· 2002. Βλ. και Vanderheyde 1998.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Τα ευρήματα που περιέχονται στον παρόντα κατάλογο φυλάσσονται στην πίσω αυλή (περιφραγμένη) του Μουσείου της Σπάρτης, στην υπαίθρια αυλή των γραφείων της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λακωνίας και στην Αποθήκη Αρδάμης. Ωστόσο η ακριβής θέση του καθενός από αυτά δεν αναγράφεται διότι δεν ήταν εφικτή η παρακολούθηση των αλλαγών στις θέσεις τους μετά την πραγματοποίηση της μελέτης.

Συντομογραφίες: διαστ.=διάσταση, διάμ.=διάμετρος, χείλ.=χείλος, σώμ.=σώμα, πυθμ.=πυθμένας, β.=βάση, τοιχ.=τοιχώμα, λ.=λαβή, ύψ.=ύψος, πλ.=πλάτος, πάχ.=πάχος, μήκ.=μήκος, δάκτ.=δακτύλιος, υποδ.=υποδοχή, σύνδ.=σύνδεσμος, αυλ.=αυλάκωση, εξ.=εξωτερικός-ή, -ό, μ.=μέτρα.

1. Θραύσματα περιρραντηρίου (εικ. 1-2). Μ.Σ. 15138.

Από διάλυση μεσαιωνικού τοίχου στο οικ. Ζαχαράκη, Ο.Τ. 98, οδός Στάουμφερτ 12.¹⁵³ Από φαιό χονδρόκοκκο μάρμαρο (ντόπιο), ύψ. 0,19 μ., πάχ. τοιχ. χείλ.: 0,025 μ., πυθμ.: 0,045 μ., διάμ. δακτ. βάσης: 0,25 μ., μέγ. διάμ. κορμού ερπετού: 0,05-0,06 μ.

Τέσσερα συνανήκοντα τμήματα περιρραντηρίου με ανάγλυφη διακόσμηση στην ανώτερη εξωτερική επιφάνεια του σώματος από κυματοειδή ταινία, που μιμείται ερπετό. Δισκοειδής βάση εξηρημένη με ίχνη λεπτού βελονιού. Λειασμένες με γλώσσα η εσωτερική και η εξωτερική επιφάνεια του αγγείου. 630-620 π.Χ. Αδημοσίευτο.

2. Θραύσμα περιρραντηρίου (εικ. 3). Μ.Σ. 12713.

Από διαταραγμένα στρώματα στο οικ. Κ.-Ε. Μηλιώτη (Ο.Τ. 29, οδός Αghσιλάου 106).¹⁵⁴ Από φαιό χονδρόκοκκο μάρμαρο (ντόπιο), ύψ. 0,17 μ., διαστ. λ. 0,17 x 0,04 μ., πάχ. λ.: 0,035 μ., πλ. εξ. περιτένειας 0,025 μ.

Τμήμα περιρραντηρίου με ορθογώνιες λαβές που φέρουν εκατέρωθεν ταινιωτές, ημικυκλικές απολήξεις σε απομίμηση χάλκινων λαβών. Το χείλος εξαιρείται εξωτερικώς με περιτένεια, που διατηρεί ίχνη εργασίας γλώσσας. Η υπόλοιπη εξωτερική επιφάνεια του αγγείου, όπως και οι λαβές, φέρουν ίχνη λεπτού βελονιού. Στη μέση της επιμήκους

λαβής σώζεται μικρός αγκώνας από την αρχική λάξευση του αγγείου. Η ανώτερη εσωτερική επιφάνεια φέρει ίχνη οδοντωτής γλώσσας και η κατώτερη ίχνη βελονιού.

625-600 π.Χ. Αδημοσίευτο.

3. Τμήμα τετράωτου περιρραντηρίου (σχ. 1-2). Μ.Σ. 10234.

Άγνωστης προέλευσης. Από φαιό χονδρόκοκκο μάρμαρο (ντόπιο), διάμ. χείλ. 0,65 μ., ύψ. 0,145 μ., πάχ. χείλ. 0,025-0,03 μ., πάχ. πυθμ.: 0,045 μ., διαστ. λ. μήκ.: 0,15 μ., πλ.: 0,035 μ., πάχ.: 0,035 μ., διαστ. αγκώνα: 0,185 x 0,185 μ.

Αποτετμημένο περιρραντήριο. Διατηρούνται δύο ορθογώνιες λαβές, η μία με ανάγλυφο αστράγαλο. Στο κέντρο του πυθμένα υπάρχει ο αγκώνας ένθεσης στο υποστατό, πέριξ του οποίου διακρίνονται ίχνη βελονιού. Στο εξωτερικό του σκεύους διατηρούνται ίχνη ντισιλίδικου, ενώ το εσωτερικό είναι επιμελώς λειασμένο με γλώσσα.

Αρχαϊκών- κλασικών χρόνων. Αδημοσίευτο.

4. Τμήμα περιρραντηρίου με περίτεχνη λαβή (εικ. 4). Μ.Σ. 15466.

Από τη διάλυση τοίχου στο οικ. Δαγρέ (Ο.Τ. 6, οδ. Πιτάνης). Από φαιό χονδρόκοκκο μάρμαρο (ντόπιο), μήκ. χείλ. 0,34 μ., πάχ. χείλ. 0,035 μ., πάχ. σώμ. 0,045 μ., διαστ. λ. 0,11 x 0,03 x 0,04 / 0,025 μ. Δύο συγκολλώμενα τμήματα από περιρραντήριο με λαβές. Σώζεται μόνο η μία ορθογώνια λαβή με ανάγλυφη διακόσμηση αστραγάλου. Το χείλος θα έφερε επιγραφή, διότι σώζεται κεραία από κάποιο γράμμα. Δυσδιάκριτα τα ίχνη εργαλείων, λόγω των επικαθήσεων από κονιάματα.

Αρχαϊκών-κλασικών χρόνων. Αδημοσίευτο.

5. Τμήμα περιρραντηρίου. Μ.Σ. 9886.

Άγνωστης προέλευσης. Από φαιό χονδρόκοκκο μάρμαρο (ντόπιο), μήκ. παρειών θραύσης 0,22 x 0,35 x 0,07 x 0,13 x 0,165 x 0,19 μ., πάχ. τοιχ. 0,03 - 0,05 μ.

Τμήμα περιρραντηρίου. Διακρίνεται ίχνος του αγκώνα ένθεσης στο υποστατό, στο κέντρο του πυθμένα, πέριξ του οποίου υπάρχει ανάγλυφος δακτύλιος. Η εξωτερική επιφάνεια επεξεργασμένη με ντισιλίδικο, εσωτερική λειασμένη με γλώσσα.

Κλασικών-ρωμαϊκών χρόνων. Αδημοσίευτο.

6. Αποτετμημένη λεκάνη με υποδοχή πώματος (εικ. 9). Α.Α.

Άγνωστης προέλευσης. Από φαιό μάρμαρο (ντόπιο), ύψ. 0,16 μ., μήκ. παρειών θραύσης 0,10 x 0,25 x 0,18 x 0,1 x 0,15 x 0,56 μ., πάχ. τοιχ. 0,037-0,04 μ.,

153 Θέμος 1999.

154 Ζαββού 1997.

μήκ. λ. 0,25-0,27μ., διαστ. υποδ. συνδ. σώμ. 0,015 μ. (πλ.) x 0,7/0,6/0,65μ. (μήκ.), διαστ. υποδ. συνδ. χείλ. 0,012 x 0,012 μ.

Τμήμα λεκάνης με υποδοχή πώματος στο χείλος. Διατηρείται το ίχνος μίας ορθογώνιας λαβής. Τετράγωνη υποδοχή στο χείλος και τρεις ορθογώνιες υποδοχές, εν είδει αυλάκων, στην εξωτερική επιφάνεια για την ένθεση μολύβδινων συνδέσμων, εκ των οποίων διατηρούνται υπολείμματα. Η εξωτερική επιφάνεια επεξεργασμένη με ντισιλίδικο, εσωτερική λειασμένη με γλώσσα. Κλασικών-ρωμαϊκών χρόνων. Αδημοσίευτο.

7. Τμήμα λεκάνης (ποδανιπτήρος;) (εικ. 8). Μ.Σ. 10450.

Άγνωστης προέλευσης. Από φαιό χονδρόκοκκο μάρμαρο (ντόπιο), διάμ. χείλ. περ. 0,80μ., ύψ. 0,185μ., πάχ. χείλ. 0,04μ., πάχ. πυθμ. 0,17μ. Σώζεται το μεγαλύτερο τμήμα λεκάνης με ακόσμητο επίπεδο χείλος και πυθμένα. Δυσχερής η διάγνωση των χρησιμοποιηθέντων εργαλείων. Κλασικών-ρωμαϊκών χρόνων. Αδημοσίευτο.

8. Τμήμα περιρραντηρίου ή λουτηρίου. Μ.Σ. 11306-LS30240.

Άγνωστης προέλευσης. Από φαιό λεπτόκοκκο μάρμαρο. Τμήμα σώματος λεκάνης περιρραντηρίου ή λουτηρίου. Επιμελώς λειασμένο εσωτερικώς. Κλασικών-ρωμαϊκών χρόνων. Αδημοσίευτο.

9. Αποσπασματικό μεγάλο δίωτο ιγδίο (εικ. 15). Α.Α

Άγνωστης προέλευσης. Από γρανίτη με λευκούς και μαύρους κόκκους, διάμ. χείλ. 0,51-0,52 μ., ύψ.: 0,21 μ., πάχ. πυθμ. 0,09 μ., πλ. λ. 0,06 μ., μήκ. λ. 0,13 μ., πάχ. λ. 0,05 μ.

Μεγάλο δίωτο ιγδίο, αποτετμημένο κατά το ήμισυ. Ακανόνιστο χείλος. Σώζεται η μία ορθογώνια λαβή του. Ίχνη βελονιού στις εξωτερικές επιφάνειες και ίχνη γλώσσας στις εσωτερικές. Κλασικών-ρωμαϊκών χρόνων. Αδημοσίευτο.

10. Μεγάλο δίωτο ιγδίο (εικ. 16). Μ.Σ. 15463.

Άγνωστης προέλευσης. Από σκουρόφαιο ηφαιστειακό λίθο, διάμ. χείλ. 0,43 μ./ 0,50 μ. (με λ.), ύψ. 0,18 μ. πλ. λ. 0,11, πάχ. λ. 0,08 μ.

Σώζεται αέριο. Λαβές σχεδόν τεταρτοσφαιρικές, λαξευμένες στη συνέχεια του χείλους. Αδρή επεξεργασία εξωτερικής επιφάνειας με βελόνι, επιμελής επεξεργασία εσωτερικής κοιλότητας και χείλους. Πυθμένας διάτρητος. Επικαθήσεις από κονιάματα. Κλασικών-ρωμαϊκών χρόνων. Αδημοσίευτο.

11. Άωτο ακόσμητο ιγδίο. Μ.Σ. 10253.

Άγνωστης προέλευσης, από φαιό μάρμαρο, διάμ. χείλ. 0,16-0,14 μ., διάμ. β. 0,11 μ., ύψ. 0,09 μ., πάχ. χείλ. 0,04 μ.

Αέριο ιγδίο κωνικού σχήματος. Ίχνη βελονιού στην επιφάνεια έδρασης. Επιμελώς λειασμένο εσωτερικά και εξωτερικά με γλώσσα. Κλασικών-ρωμαϊκών χρόνων. Αδημοσίευτο.

12. Τμήμα λεκάνης. Μ.Σ. 9135.

Άγνωστης προέλευσης, από φαιό λεπτόκοκκο μάρμαρο.

Τμήμα σώματος λεκάνης. Ίχνη βελονιού στην εξωτερική και επιμελώς λειασμένη με γλώσσα η εσωτερική επιφάνεια.

Κλασικών-ρωμαϊκών χρόνων. Αδημοσίευτο.

13. Τμήματα ρηχού σκεύους (κανού;). Μ.Σ. 14069 (εικ. 13, σχ. 9α).

Από λάκκο εγκαινίου ελληνιστικής οικίας με ειδώλια και μικύλλα αγγεία, στην οδό Γιτιάδα. Από λευκό χονδρόκοκκο μάρμαρο (παριανό), ύψ. 0,045 μ., μέγ. μήκ. χείλ. 0,51 μ., πάχ. χείλ. 0,04 μ., πάχ. πυθμ. 0,025 μ., πάχ. αύλ. χείλ. 0,015 μ., μήκ. παρειών θραύσης: 0,12 x 0,15 x 0,10 x 0,225 x 0,09 μ., πλ. χείλ. 0,032 μ., πλ. σκοτίας 0,05 μ.

Δύο συνανήκοντα τμήματα από ρηχό σκεύος. Χείλος πλατύ και έξω νεύον, ακόσμητο, που διαιρείται με αυλάκωση σε λεπτή επίπεδη ζώνη και λεπτή κυρτή ταινία. Εσωτερικώς η μετάβαση προς την επίπεδη επιφάνεια του πυθμένα γίνεται μέσω σκοτίας. Λεπτή εγχάραξη στα εξωτερικά τοιχώματα του αγγείου διαφοροποιεί το χείλος του από τον πυθμένα. Βάση δακτυλιόσχημη. Η εξωτερική επιφάνεια του αγγείου φέρει ίχνη ντισιλίδικου. Εσωτερική επιφάνεια λειασμένη με γλώσσα. 3ο-2ο π.Χ. αι. Αδημοσίευτο.

14. Τμήματα ρηχού σκεύους (κανού;). Μ.Σ. 12032 (εικ. 14, σχ. 9β).

Άγνωστης προέλευσης. Από λευκό χονδρόκοκκο μάρμαρο (παριανό), ύψ. 0,065 μ., μέγ. πάχ. χείλ. 0,025 μ., πάχ. πυθμ. 0,02 μ., βθ.: 0,045 μ., εκτιμώμενη διάμ. 1,00-1,50 μ.

Τέσσερα τμήματα από ρηχό σκεύος, τα τρία συγκολλώνται. Χείλος έσω νεύον ακόσμητο. Λεπτή αυλάκωση στα εξωτερικά τοιχώματα του αγγείου διαφοροποιεί το χείλος του από τον πυθμένα. Η εξωτερική και εσωτερική επιφάνεια του αγγείου είναι λειασμένη με γλώσσα.

Ελληνιστικών χρόνων. Αδημοσίευτο.

15. Ήμισυ τετράωτου σκεύους με ανάγλυφη διακόσμηση (χέρνιβα;) (σχ. 7-8). Μ.Σ. 9201.

Από το εσωτερικό δωματίου, χώρου Ι, στο οικ. Ιω-αννίδη, στην οδό Διοσκούρων (Ο.Τ. 6). Από φαιό μεσοκοκκώδες-χονδρόκοκκο μάρμαρο (ντόπιο), διάμ. χείλ. περ. 0,17 μ., ύψ. 0,05 μ., πάχ. χείλ. 0,01 μ., πάχ. πυθμ. 0,019-0,013 μ., διαστ. λ.: 0,035 x 0,013 x 0,016 μ.

Ήμισυ τετράωτου σκεύους με ανάγλυφη διακόσμηση στην εξωτερική του επιφάνεια, κάτω από τις λαβές και εξηρημένη βάση. Ασυμμετρία στη λάξευση του πυθμένα. Λαβές μικρές ορθογώνιες. Διακόσμηση από καρδιόσχημο φύλλο κάτω από τη μία σωζόμενη λαβή και γραμμικά αποδοσμένο πουλί κάτω από την άλλη. Ευρείες επικαθήσεις από κονιάματα και ιζήματα δυσχεραίνουν την κατανόηση των χρησιμοποιηθέντων εργαλείων κατά τη λάξευση.

Ελληνιστικών-ρωμαϊκών χρόνων. Αδημοσίευτο.

16. Όλμος θραυσμένος σε δύο τεμάχια (εικ. 19). Μ.Σ. 15465.

Από το οικ. Ζέππου (οδ. Λεωνίδου και Λυκούργου). Από φαιό ηφαιστειακό λίθο (ρυόλιθο;), ύψ. 0,50 μ., εξωτ. διάμ. χείλ. 0,45-0,50 μ., πάχ. τοιχ. 0,05-0,10 μ. Δύο συνανήκοντα τμήματα ενός σχεδόν ακέрайου, κωνικού όλμου. Ίχνη βελονιού στις εξωτερικές επιφάνειες και ίχνη γλώσσας στις εσωτερικές. Ελληνιστικών-ρωμαϊκών χρόνων. Αδημοσίευτος.

17. Ημίεργο τετράωτο ιγδίο (εικ. 10, σχ. 6). Μ.Σ. 11672.

Από τη διάνοιξη χάνδακος στην κοινοτική οδό Μαγούλας-Σπάρτης. Από φαιό μεσοκοκκώδες μάρμαρο ντόπιο, διάμ. χείλ. 0,18 μ., διάμ. με λ. 0,24 μ., ύψ. 0,09 μ., βθ. 0,03-0,035 μ., πάχ. χείλ. 0,02 μ., διαστ. λ. 0,04 x 0,05 x 0,035 μ.

Ακέрайο. Λαβές ημικυκλικά λαξευμένες στη συνέχεια του χείλους, λείπει μία. Ο εσωτερικός πυρήνας του αγγείου δεν έχει ακόμη αφαιρεθεί. Ίχνη τρυπάνου στο εσωτερικό, βελονιού εξωτερικά, ράσπας στα ωτία και στο χείλος.

Ελληνιστικών-ρωμαϊκών χρόνων. Αδημοσίευτο.

18. Ημίεργος όλμος. Μ.Σ. 10791.

Άγνωστης προέλευσης. Από φαιό ντόπιο μάρμαρο, ύψ. 0,33 μ., διάμ. χείλ. 0,52 μ., πάχ. χείλ. 0,06 μ. Κωνικός όλμος. Λείπει τμήμα του χείλους και του σώματος. Εσωτερική και εξωτερική επιφάνεια αδρά επεξεργασμένη με βελόνι.

Ελληνιστικών-ρωμαϊκών χρόνων. Αδημοσίευτο.

19. Μεγάλο δίωτο ιγδίο (εικ. 18, σχ. 11). Μ.Σ. 9418.

Άγνωστης προέλευσης. Από σκουρόφαιο ηφαιστειακό λίθο, διάμ. χείλ.: 0,46 μ., πάχ. τοιχ. χείλ.: 0,035 μ./ πυθμ.: 0,04 μ., διαστ. λαβών: πλ.: 0,05 και 0,045 μ., μήκ.: 0,13 μ., πάχ.: 0,035 μ.

Το ήμισυ μεγάλου δίωτου ιγδίου. Λαβές ορθογώνιες με ελαφρά μείωση του πλάτους τους στο μέσον. Ίχνη βελονιού στις εξωτερικές επιφάνειες και ίχνη γλώσσας στις εσωτερικές.

Ελληνιστικών-ρωμαϊκών χρόνων. Αδημοσίευτο.

20. Τετράωτο ρηχό σκεύος (ιγδίο;) (εικ. 17, σχ. 10). Μ.Σ. 9479.

Από ανασκαφή οικ. Δελφίνη (Ο.Τ.113). Από σκουρόφαιο ηφαιστειακό λίθο, διάμ. χείλ. 0,60 μ., ύψ. 0,13 μ., πάχ. πυθμ. 0,05 μ., μήκ. λ. 0,16-0,17 και 0,24 μ., πλ. λ. 0,04-0,05 και 0,10 μ., πάχ. λ. 0,04-0,05 μ.

Ακέрайο τετράωτο ρηχό σκεύος με ορθογώνιες λαβές, που παρουσιάζουν ελαφρά μείωση του πλάτους τους στο μέσον. Στο μέσο του μήκους της μίας εκ των τεσσάρων λαβών διακρίνεται προεξοχή τετράγωνη στην άνω όψη και τριγωνική στην τομή. Τοιχώματα, μεγάλου πάχους, σχεδόν κατακόρυφα και πυθμένας εξαιρετικά παχύς και οριζόντιος. Ασαφή τα ίχνη των χρησιμοποιηθέντων εργαλείων. Αδρές επιφάνειες.

Ρωμαϊκών χρόνων. Αδημοσίευτο.

21. Θραύσμα περιρραντηρίου. Α.Α.

Από το αρχαίο λατομείο Ασωπού (Πλύτρα Λακωνίας), στον χώρο με το ανάγλυφο Ηρακλή (επιφανειακό εύρημα). Από λευκό διαυγές χονδρόκοκκο μάρμαρο (νησιωτικό), ύψ. 0,02 μ., παχ. χείλ. 0,04 μ., πάχ. σώμ. 0,021 μ., πάχ. πυθμ. 0,013 μ., διαστ. παρειών θραύσης: 0,012 x 0,055 x 0,055 x 0,045 μ. Τμήμα σώματος και χείλους περιρραντηρίου. Επίπεδο χείλος. Ακόσμητες επιφάνειες. Επιμελώς λειασμένη με λάμα η εσωτερική επιφάνεια. Χρήση γλώσσας στην εξωτερική επικλινή επιφάνεια και ντισιλίδικου στον πυθμένα.

Ρωμαϊκών χρόνων. Alevras κ.ά. 2006, 173.

22. Ακέрайο περιρραντήριο ή λουτήριο (εικ. 5). Μ.Σ. 15140.

Άγνωστης προέλευσης. Από ερυθρό ταινάριο μάρμαρο (rosso antico), διάμ. χείλ. 0,55 μ., πάχ. πυθμ. 0,06 μ., πάχ. χείλ. 0,03 μ., διάμ. αγκώνα πυθμ. 0,07 μ. Ακέрайο περιρραντήριο ή λουτήριο θραυσμένο σε τρία μέρη. Ακόσμητο. Κυκλικός τένοντας στην χαμηλότερη επιφάνεια για ένθεση στο υποστατό. Εσωτερικώς και εξωτερικώς έχει χρησιμοποιηθεί γλώσσα. Ρωμαϊκών χρόνων. Αδημοσίευτο.

23. Ακέрайο ενεπίγραφο τρίωτο περιρραντήριο με προχοή (εικ. 6, σχ. 3-4). Μ.Σ. 10347.

Από επιφανειακό στρώμα της ανασκαφής υστερορρωμαϊκού κτηρίου στο οικ. Χατζάκου (Ο.Τ. 136), επί των οδών Ξενοφώντος και Ηρακλειδών. Από λευκόφαιο μεσοκοκκώδες μάρμαρο (ντόπιο), διάμ. χείλ. 0,65μ./0,87 μ. (με λ.), ύψ. 0,23μ., πάχ. πυθμ. 0,055 μ., διαστ. λ. 0,13 x 0,11 x 0,09 μ.

Ακέрайο τρίωτο περιρραντήριο με προχοή λαξευμένο μέσα σε δωρικό κιονόκρανο. Από την αρχική μορφή του κιονοκράνου σώζονται ο εχίνος και οι 4 ιμάντες. Ο άβακας έχει απολαξευθεί και έχει αποκτήσει κυκλική μορφή, ενώ ο πυρήνας του κιονόκρανου κοιλάνθηκε για να του δοθεί η μορφή του αγγείου. Το χείλος του περιρραντηρίου είναι επίπεδο και στα διάκενα μεταξύ των λαβών φέρει εγχάρακτα τα παρακάτω στοιχεία EV - TV-ΧωC-ΧΡω. Οι λαβές είναι τεταρτοσφαιρικές και δύο εξ αυτών είναι ακόσμητες ενώ η τρίτη που είναι αντωπή με την προχοή φέρει φυλλόσχημο εγχάρακτο κόσμημα. Επί των αρχικών επιφανειών του κιονόκρανου υπάρχουν ίχνη γλώσσας λουκλούδικης και ποντιλίου. Η υπόλοιπη εξωτερική επιφάνεια του αγγείου φέρει ίχνη βελονιού και τρυπάνου. Εσωτερική επιφάνεια λειασμένη με γλώσσα.

Πρώιμη βυζαντινή περίοδος (5^{ος}-6^{ος} αι. μ.Χ.). Αδημοσίευτο

24. Ακέрайο τρίωτο περιρραντήριο με προχοή (εικ. 7, σχ. 5). Α.Α.

Άγνωστης προέλευσης. Από φαιό μεσοκοκκώδες μάρμαρο (ντόπιο), διάμ. χείλ.: 0,485/0,62 μ. (με λαβές), ύψ.: 0,162 μ., πάχ. τοιχ. πυθμ.: 0,052 μ., διαστ. λαβών: 0,075 x 0,07 x 0,055 μ.

Ακέрайο τρίωτο περιρραντήριο με σχηματοποιημένη προχοή. Χείλος επίπεδο ακόσμητο. Στο κατώτερο τμήμα του σώματος δύο διαμπερείς οπές διανοιγμένες με τρύπανο, προφανώς για την απορροή των ακάθαρτων υδάτων. Λαβές τεταρτοσφαιρικές με αντιθετικά μεταξύ τους χαραγμένα και προς τα έξω νεύοντα κοσμήματα σχήματος C, κάτωθεν των οποίων υπάρχει εγχάρακτη ευθεία γραμμή. Στη μία εκ των λαβών ανάμεσα στα C υπάρχει κατακόρυφη αυλάκωση, που σχηματίζει υποτυπώδη προχοή. Ίχνη βελονιού στην εξωτερική επιφάνεια, λειασμένη με γλώσσα η εσωτερική. Πρώιμη βυζαντινή περίοδος (5^{ος}-6^{ος} αι. μ.Χ.). Αδημοσίευτο.

25. Τμήμα προχοής σκεύους (χέρνιβα;) (εικ. 12). Μ.Σ. 15464.

Άγνωστης προέλευσης. Από φαιό μεσοκοκκώδες μάρμαρο (ντόπιο), ύψ. 0,13 μ., πάχ. χείλ. 0,03 μ.,

πάχ. σώμ. 0,04 μ.

Τμήμα ανοιχτού σκεύους με προχοή. Εξωτερική επιφάνεια αδρά επεξεργασμένη με βελόνι, εσωτερική κοιλότητα επιμελώς επεξεργασμένη με γλώσσα.

Πρώιμη βυζαντινή περίοδος (5^{ος}-6^{ος} αι. μ.Χ.). Αδημοσίευτο

26. Ακέрайο τρίωτο σκεύος με προχοή (εικ. 20, σχ. 12). Μ.Σ. 10242.

Άγνωστης προέλευσης. Από φαιό μεσοκοκκώδες μάρμαρο (ντόπιο), διάμ. χείλ. 0,34 μ., ύψ. 0,165 μ., πάχ. χείλ. και πυθμ. 0,035 μ., ύψ. λ. 0,13-0,135 μ., πλ. και μήκ. λ. 0,05-0,055 μ.

Ακέрайο τρίωτο σκεύος με προχοή. Πυθμένας διάτρητος. Ακόσμητες και οι τρεις επιμήκεις και ημικωνικές λαβές στην παρειά του σκεύους. Ρηχή σχηματοποιημένη τριγωνική προχοή. Ίχνη επίπεδης γλώσσας στις εσωτερικές και εξωτερικές επιφάνειες. Πρώιμη βυζαντινή-βυζαντινή περίοδος. Αδημοσίευτο.

27. Τμήμα σκεύους με μία σωζόμενη λαβή. Μ.Σ. 11060.

Από την ανασκαφή κτηριακού συνόλου του 7ου-9ου αι. μ.Χ., στο οικ. Πρόβια (Ο.Τ. 113). Από λευκόφαιο μεσοκοκκώδες μάρμαρο, ύψ. 0,12 μ., μήκ. χείλ. 0,20 μ., πάχ. σώμ. και χείλ. 0,045 μ.

Τμήμα (τετράωτου ή τρίωτου με προχοή;) σκεύους. Λαβή ακόσμητη, επιμήκης και ημικωνική στην παρειά του σκεύους. Ίχνη γλώσσας στο εσωτερικό και λεπτού βελονιού ή ποντιλίου εξωτερικά.

7^{ος}-9^{ος} αι. μ.Χ. Αδημοσίευτο.

28. Τετράωτο σκεύος. Μ.Σ. 9774.

Άγνωστης προέλευσης. Από φαιό μάρμαρο ντόπιο, διάμ. χείλ. 0,30 μ./0,35 μ. (με λ.), ύψ. 0,185 μ., διαστ. λ. 0,075 x 0,09 x 0,03 μ., βθ.: 0,165 μ.

Ακέрайο σκεύος. Ακόσμητες, επιμήκεις και ημικωνικές λαβές στην παρειά του σκεύους. Δεν αναγνωρίζονται ίχνη εργαλείων.

Βυζαντινή-μεταβυζαντινή περίοδος. Αδημοσίευτο.

29. Τετράωτο σκεύος. Μ.Σ. 9183

Άγνωστης προέλευσης. Από φαιό μεσοκοκκώδες ντόπιο μάρμαρο, διάμ. χείλ. 0,185 μ., ύψ. 0,16 μ., πάχ. χείλ. 0,025 μ., πάχ. σώμ. 0,038 μ., πάχ. πυθμ. 0,028-0,03 μ., ύψ. λ. 0,085 μ., πλ. λ. 0,045-0,03 μ.

Ακέрайο σκεύος. Διάτρητος πυθμένας. Ακόσμητες και οι τρεις επιμήκεις και ημικωνικές λαβές στην παρειά του σκεύους. Ίχνη γλώσσας στο εσωτερικό και λεπτού βελονιού ή ποντιλίου εξωτερικά.

Βυζαντινή-μεταβυζαντινή περίοδος. Αδημοσίευτο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Alföldi-Rosenbaum, E. 1994. "A Gold "Bracteate" in the Cabinet des Médailles in Paris". Στο *Iconologia Sacra. Mythos, Bildkunst und Dichtung in der Religions- und Sozialgeschichte Alteuropas. Festschrift für Karl Hauck zum 75. Geburtstag*, επιμ. H. Keller και N. Staubach, 81-90. Arbeiten zur Frühmittelalterforschung 23. Berlin: De Gruyter.
- Ανδρόνικος, Μ. 1956. "Λακωνικά ανάγλυφα". *Πελοποννησιακά* 1:253-314.
- Ανετάκης, Μ., Δ. Τσαρδάκα και Ειρ. Πουπάκη (υπό έκδ.). "Λίθινα τεφροδόχα αγγεία από τη Χίο". Στο *Τόμος για ανασκαφικές έρευνες σε νεκροταφεία*. Αθήνα: Δ/νση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, ΥΠΠΟΑ, ΤΑΠ.
- Balance, M., J. Boardman, S. Corbett και S. Hood. 1989. *Excavations in Chios 1952-1955: Byzantine Emporio*. BSA Suppl. 20. London: British School at Athens.
- Barbagli, D. και M. Cavalieri. 2002. "Alvei e labra in marmi colorati: Tipologie e impiego". *Athenaeum* 90:49-74.
- Bernabé, A. (επιμ.) 2004. *Orphicorum et Orphicis similibus testimonia et fragmenta. Poetae Epici Graeci*. Bibliotheca Teubneriana II.1. München/Leipzig: Saur.
- Blinkenberg, C. 1931. *Lindos, Fouilles de l'Acropole, 1902-1914*, τ. I, *Les petits objets*. Berlin: Walter de Gruyter & Cie Libraires - Editeurs.
- Bliss, F.J. και R.A.S. Macalister. 1902. *Excavations in Palestine, 1898-1900*. London: Committee of the Palestine Exploration Fund.
- Bottini, A. και E. Setari. 2009. "Il Complesso di marmi da Ausculum." Στο *Policromia e uso del colore in Liguria*, επιμ. E. Calandra, 1-17. Milano: Segretariato Regionale del Ministero per i Beni e le Attività Culturali per la Liguria.
- Brøndsted, J. 1928. "La Basilique des cinq Martyres à Kapljuc". *Recherches à Salone*. Copenhagen: J. H. Schultz, Imprimerie de l'Université.
- Burkert, W. 1985. *Greek Religion*. Μτφ. J. Raffan. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Calame, C., 2001. *Choruses of Young Women in ancient Greece. Their Morphology, Religious Role and Social Functions. Greek Studies: Interdisciplinary Approaches*. Μτφ. D. Collins και J. Orion. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Carter, J.B. και S.E. Whitney. 1988. "Isotopic analysis of Gray Marble Perirrhanteria". *AJA* 92(2):276.
- Cavalieri, M. 2000. "Fontane circolari in marmi colorati nel mondo romano: diffusione ed impiego". *Aurea Parma: rivista di lettere, arte e storia* 94(3): 417-38.
- _____. 2001. "Alvei et labra en marbres colorés: Typologie et emploi". *Bulletin archéologique du CTHS: Antiquité, Archéologie classique* 28:81-99.
- Cavanagh W.G., C. Gallou και M. Georgiadis. Επιμ. 2009. *Sparta and Laconia. From Pre-History to Pre-Modern. Proceedings of the Conference held in Sparta by the B.S.A., the University of Nottingham, the 5th E.P.C.A. and the 5th E.B.A. 17-20 March 2005*. BSA Suppl. 16. London: British School at Athens.
- Chaniotis, A., 2008. "New Inscriptions from Late Antique Aphrodisias". *TEKMHPIA* 9:219-32.
- Chaniotis, A., H.W. Pleket, R.S. Stroud και J.H.M. Strubbe. 1998. "SEG 48-2128. Epigraphy. Greek inscriptions in the Benaki Museum". *Supplementum Epigraphicum Graecum* 48-2128. Netherlands: J.C. Gieben.
- Colussa, S. 2000. "Sul significato dell' iscrizione del bacile a padella di Reggio Emilia". *Pagine di Archeologia. Studi e Materiali* 1:7-27.
- Crawford, J.S. 1990. *The Byzantine Shops at Sardis*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Davidson, G.R. 1952. *Corinth XII. The Minor Objects*. Princeton: American School of Classical Studies at Athens.
- Dawkins, R.M. 1929. *The Sanctuary of Artemis Orthia at Sparta*. London: MacMillan.
- Delbrueck, R. και W. Vollgraff. 1934. "An orphic bowl". *JHS* 54(2):129-39.
- Δεληβορριάς, Α. 1969. "Λακωνικά περιρραντήρια εις το Μουσείον Σπάρτης". *AAA* II(1):7-10.
- _____. 1992. "Η σημασία των γλυπτών του Μουσείου της Σπάρτης και η ανάγκη της εκδόσεως ενός νέου καταλόγου". Στο *Πρακτικά Δ΄ Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών, Κόρινθος, 9-16 Σεπτεμβρίου 1990*, 289-308. Πελοποννησιακά Παράρτημα 19. Αθήνα: Εταιρεία Πελοποννησιακών Σπουδών.
- _____. 1993. "Λακωνικά ανθήμια" Στο Palagia και Coulson 1993, 205-16.
- _____. 2009. "The Throne of Apollo at the Amyklaion: Old proposals, new perspectives". Στο Cavanagh κ.ά. 2009, 133-5.
- Demargne, P. 1958. *Les Piliers Funeraires*. Fouilles de Xanthos 1. Paris: Librairie Klincksieck.
- Déonna, W. 1938. *Exploration Archéologique de Délos XVIII. Le Mobilier Délien*. Paris: De Boccard.
- Devetzi, A. 2000. "The imported stone-vessels at Akrotiri, Thera: A new approach to the material". *BSA* 95:121-39.
- _____. 2008. "Τα εισηγμένα λίθινα αγγεία του Ακρω-

- τηρίου. Μία νέα προσέγγιση". Στο *Ακρωτήρι Θήρας. Τριάντα χρόνια έρευνας 1967-1997, Επισημονική συνάντηση 19-20.12.1997*, επίμ. Χρ. Ντούμας, 453-74. Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας 246. Αθήνα: Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία.
- Διαμαντή, Κ. 2008, "Κροκέες. Θέση Ψηφιάς" *ArchDelt* 63(B1):336-7.
- Dodge, H. 1984. "Building Materials and Techniques in the Eastern Mediterranean from the Hellenistic Period to the 4th cent. AD". Διδ. Διατρ. University of Newcastle.
- Δουλφής Γ., 2019. "Η εικόνα τής Σπάρτης και της Λακωνίας από τη ρωμαϊκή κατάκτηση έως την ύστερη αρχαιότητα μέσω των κιονοκράνων. Τυπολογία -Μορφολογία - Τοπογραφικά συμφραζόμενα". Διδ. Διατρ. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Drandaki, A., 2003. "ΥΓΙΕΝΩΝ ΧΡΩ ΚΥΡΙ(Ε)... A Late Roman Bucket with a hunting scene". *Μουσείο Μπενάκη* 2:37-53.
- Δρανδάκης, Ν. 1975-6. "Άγνωστα γλυπτά της Μάνης αποδιδόμενα στο μαρμαρά Νικήτα ή στο εργαστήρι του". *Δελτίον ΧΑΕ* 8:19-28.
- _____. 2002. *Βυζαντινά Γλυπτά της Μάνης*. Αθήνα: Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία.
- Durand, J.-L. 1979. "Du rituel comme instrumental". Στο *La Cuisine du Sacrifice en Pays grec*, επίμ. M. Detienne και J.-P. Vernant, 167-81. Paris: Gallimard.
- Dyggve, E., 1960. *Lindos. Fouilles de l'Acropole 1902-1914 et 1952*, τ. III, *L'architecture d'Athens Lindia et l'architecture lindienne*. Berlin: Walter de Gruyter & Cie Libraires - Editeurs.
- Ελεφάντη, Π. και Ε. Παναγοπούλου. 2018. "Λακωνίς 1. Ένα Τοπόσημο της Μέσης Παλαιολιθικής Μάνης" Στο Ζυμή κ.ά. 2018, 21-32.
- Evans, A.J. 1930. *The Palace of Minos: a comparative account of the successive stages of the early Cretan civilization as illustrated by the discoveries at Knossos*, τ. 3, *The great transitional age in the northern and eastern sections of the Palace*. London: MacMillan.
- Fiechter, E. 1918. "Amyklæe. Der Thron des Apollon". *JdI* 33:107-245.
- Φλωράκης, Α. 2008. *Η Τηνιακή Μαρμαροτεχνία*, Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζής Πειραιώς.
- Φωτόπουλος, Δ. και Α. Δεληβορριάς. 1997. *Η Ελλάδα του Μουσείου Μπενάκη*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Gardner, J. 1896. "A Stone Tripod at Oxford and the Mantinea Base". *JHS* 16:275-84.
- Gill, M.V. 1986. "The small finds". Στο *Excavations at Sarrachane*, τ. I, επίμ. R.M. Harrison, 236-77. Princeton: Princeton University Press.
- Ginouvès, R. 1962. *Balanéutikè. Recherches sur le bain dans l'antiquité grecque*, Paris: Ed. De Boccard.
- Hamdorf, F.W. 1974. "Lakonische Perirrhanterien". *AM* 89:47-64.
- Herfort-Koch, M. 1986. *Archaische Bronzeplastik Lakoniens. Boreas Beih.* 4. Münster: Münster Archäologisches Seminar der Universität.
- Herrmann, K. 1994. "Addenda zu den Lakonischen Perirrhanterien". Στο *IX Bericht über die Ausgrabungen in Olympia, Herbst 1962 - Frühjahr 1966*, επίμ. E. Kunze, E. Kunze-Götte και A. Mallwitz, 150-71. Berlin: De Gruyter.
- Hiesel, G. 1967. *Samische Steingeräte*. Hamburg: Universität Hamburg.
- _____. 1969. "Zum samischen Perirrhanterion". Στο *Opus Nobile zum 60. Geburtstag von Ulf Jantzen*, επίμ. P. Zazoff, 82-6. Wiesbaden: F. Steiner.
- Hoffelner, K. 1996. "Die Sphinxsäule: Votivträgen, Altäre, Steingeräte". Στο *Alt-Ägina II.4*, επίμ. H. Walter και E. Walter-Karydi, 44-57. Mainz a.R.: Philipp von Zabern.
- Hood, M.S.F. 2008. *Η τέχνη στην προϊστορική Ελλάδα*. Μτφρ. Μ. Παντελίδου και Θ. Ξένος. Αθήνα: Εκδόσεις Καρδαμίτσα.
- _____. 1981. "Loutéria fittili in Calabria: analisi e classificazione preliminare". *Archeologia Classica* 31:143-202.
- _____. 1985. "Bacini Corinzi su alto Piede". *ASAtene* 63:7-61.
- _____. 1987. "Corinthian Basins on High Stands". *Hesperia* 56:355-416.
- Jucker, I. 1970. *Aus der Antikensammlung des Bernischen Historischen Museums*. Bern: Francke Verlag.
- Kaltsas, N. Επίμ. 2006. *Proceedings of the International Conference in conjunction with the exhibition "Athens-Sparta" organized in collaboration with the Hellenic Ministry of Culture and the National Archaeological Museum, Athens. 21/4/2007, Onassis Cultural Center NY*. New York: Alexander S. Onassis Public Benefit Foundation.
- Kerschner, M. 1996. "Perirrhanteria und Becken". Στο *Alt-Ägina II.4*, επίμ. H. Walter και E. Walter-Karydi, 59-132. Mainz a.R.: Philipp von Zabern.
- Kokkorou-Alewrass, G. 1986. "Neue archaische Skulpturen im Archäologischen Museum von Rhodos". Στο *Archaische und Klassische Grie-*

- chische Plastik. Akten des Internationalen Kolloquiums vom 22.-25. April 1985 in Athen*, τ. 2, επιμ. H. Kyrieleis, 79-91. Mayence: Philipp von Zabern.
- _____. 2002. "Αρχαϊκή Λακωνική Γλυπτική. Θέματα και Κοινωνία". *Πρακτικά Ἀ Τοπικού Συνεδρίου Λακωνικών Σπουδών*, 123-44. Αθήνα: Εταιρεία Λακωνικών Σπουδών.
- _____. 2006α. "An Archaic Head in the Archaeological Museum of Sparta". Στο *Kaltsas 2006*, 24-31.
- _____. 2006β. "Laconian Stone Sculpture from the Eighth Century BC until the Outbreak of the Peloponnesian War". Στο *Kaltsas 2006*, 89-94.
- _____. 2010. "Funerary Sculpture from the Peloponnese". Στο *Honouring the Dead in the Peloponnese. Proceedings of the International Conference of CSPS, Sparta 23-25 April 2009*, επιμ. H. Cavanagh, W.G. Cavanagh και J. Roy, 269-88. CSPS Online Publication 2.
- _____. 2011. "Ένα ακόμα αινιγματικό λακωνικό ανάγλυφο". Στο *ΕΠΑΙΝΟΣ Luigi Beschi. Μουσείο Μπενάκη*, επιμ. Α. Δεληβορριάς, Γ. Δεσπίνης και Α. Ζαρκάδας, 177-88. Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη.
- _____. 2012. "Caryatid head in the Sparta Archaeological Museum and the provenance of the archaic Greek perirrhanteria". Στο *Neue Funde Archaischer Plastik aus griechischen Heiligtümern und Nekropolen. Internationale Symposion. Athen 2-3 November 2007*, επιμ. G. Kokkorou-Alevras και W.D. Niemeier, 19-31. *Athenaia* 3. München: Hirmer Verlag.
- _____. Επιμ. 2017. *Αλάσαρνα VI. Γλυπτική - λιθοτεχνία - επιγραφές από το ιερό του Απόλλωνα Πυθαίου/Πυθαέως και τον πρώιμο βυζαντινό οικισμό*. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Kokkorou-Alevras, G., A. Chadjikonstantinou, A. Efsthathopoulos, E. Zavvou, N. Themis, K. Kopanias και E. Roupaki. 2009. "Ancient quarries in Laconia". Στο *Cavanagh κ.ά. 2009*, 169-80.
- Kokkorou-Alevras, G., E. Roupaki, D. Tambakopoulos και Y. Maniatis. 2018. "Parian marble in Koan statuary and utilitarian artifacts of the Hellenistic and Roman period. Finds at the Sanctuary of Apollo at Kardamaina (Ancient Halasarna) on Kos". Στο *Cycladic Archaeology and Research. New Approaches and Discoveries*, επιμ. E. Angliker και J. Tully, 201-13. Oxford: Archaeopress.
- Λυγκούρη-Τόλια, Ε. 1986. "Περιρραντήριο από την Ανθηδόνα". *ArchDelt* 41(A):401-24.
- Mallwitz, A. 1994. "Zu den Lakonischen Perirrhanterien aus Olympia". Στο *IX Bericht über die Ausgrabungen in Olympia, Herbst 1962 - Frühjahr 1966*, επιμ. E. Kunze, E. Kunze-Götte και A. Mallwitz, 140-9. Berlin: De Gruyter.
- Milne, M.J. 1939. "Kylichnis". *AJA* 43(2):247-54.
- Μόσχου, Λ. Ραυτοπούλου Στ. και Χατζηθεοδώρου Θ. 1998. "Λίθος ερυθρός, ταινάριος. Τα αρχαία λατομεία στον Προφήτη Ηλία Δημαρίστικων Μάνης και η περιοχή τους", *ArchDelt* 53(A):267-88.
- Μπόνιας Ζ. 1993, "Γλυπτά από τις Αιγιές Λακωνίας". Στο *Palagia και Coulson 1993*, 177-87.
- Mundell-Mango, M., C. Mango, A. Care Evans και M. Hughes. 1989. "A Sixth Cent. Mediterranean Bucket from Bromeswell Parish, Suffolk". *Antiquity* 63:295-311.
- _____. 1995. "Artemis at Daphne". Στο *Bosphorus. Essays in honour of Cyril Mango*, επιμ. S. Efthymiades κ.ά., 263-82. *Byzantinische Forschungen* 21. Amsterdam: A.M. Hakkert.
- Niewöhner, P. 2006. "Frühbyzantinische Steinmetzarbeiten in Kütahya. Zu Topographie, Steinmetzwesen und Siedlungsgeschichte einer zentralanatolischen Region". *IstMitt* 56:407-74.
- Ντάρλας, Α. 2018. "Η παλαιολιθική εποχή στη Νότια Πελοπόννησο: είκοσι χρόνια έρευνας στη χερσόνησο της Μάνης". Στο *Ζυμή κ.ά. 2018*, 9-19.
- Palagia, O. 1989. "Seven pilasters of Herakles from Sparta". Στο *The Greek Renaissance in the Roman Empire*, επιμ. S. Walker και A. Cameron, 122-29. *BICS Suppl.* 55. London: Wiley.
- _____. 1993. "An Athena Promachos from the Acropolis of Sparta". Στο *Palagia και Coulson 1993*, 167-75.
- _____. 1994. "Tyche at Sparta". Στο *An Obsession with Fortune, Tyche in Greek and Roman Art*, επιμ. S. B. Matheson. *Yale University Art Gallery Bulletin*: 64-75.
- _____. 2001. "Sculptures from Roman Sparta". Στο *Καλλίστευμα. Μελέτες προς τιμήν της Όλγας Τζάχου-Αλεξανδρή*, επιμ. Α. Αλεξανδρή και Ι. Λεβάντη, 285-300. Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού, ICOM-Ελληνικό Τμήμα.
- Palagia, O. και W. Coulson. Επιμ. 1993. *Sculpture from Arcadia and Laconia*, Oxbow Monograph

30. Oxford: Oxbow Publishers.
- Perdrizet, P. 1908. "Monuments figurés, petits bronzes, terres cuites, antiquités diverses". *Fouilles de Delphes* 5. Paris: De Boccard.
- Pimpl, H. 1997. "Louteria und Perirrhanteria. Entwicklung und Verwendung größer Steinbecken in Griechenland". *Wissenschaftliche Schriftliche Archäologie* 3, Berlin: Köster.
- Pinkwart, D. και W. Stammnitz. 1984. *Peristylhäuser westlich der unteren Agora*. AvP 15. Berlin: De Gruyter.
- Πουπάκη, Ειρ. 2000. "Λήμματα αρ. 85-90 και 105". Στο *Η Πόλη κάτω από την Πόλη. Ευρήματα από τις ανασκαφές του Μητροπολιτικού Σιδηροδρόμου των Αθηνών*, Αθήνα: Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, επιμ. Λ. Παρλαμά και Ν. Σταμπολίδης, 104-107 και 117. Αθήνα: Καπόν.
- _____. 2001-2. "Λίθινα λουτήρια, Περιρραντήρια και Κάρδοποι της Κλασικής Αρχαιότητας". *Αρχαιολογία* 11:273-306.
- _____. 2006. "Μαρμάρινα τεφροδόχα αγγεία Μουσείου Σπάρτης". Στο *Λακωνικά Σπουδαία ΙΗ΄*, 89-122. Αθήνα: Εταιρεία Λακωνικών Σπουδών.
- _____. 2009. "Marble urns in Sparta Museum". Στο Cavanagh κ.ά. 2009, 243-52.
- _____. 2011α. *Αλάσαρνα ΙΙ. Λίθινα αγγεία, χειρόμυλοι και άλλα τέχνηρα από το Ιερό του Απόλλωνα και του Ηρακλή και τον Παλαιοχριστιανικό Οικισμό*. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- _____. 2011β. *Κωακοί λίθοι και κωακή λιθοξοεία. Η χρήση των λίθων της Κω στην αρχιτεκτονική, γλυπτική και κατασκευή επιτύμβιων, ενεπίγραφων μνημείων και τέχνηρων. Αρχαϊκή-Παλαιοχριστιανική περίοδος. Η σημασία της για την οικονομία του νησιού*. Διδ. Διατρ. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (<http://phdtheses.ekt.gr/eadd/handle/10442/27083>).
- _____. 2017. "Λίθινα αγγεία, χειρόμυλοι και άλλα λίθινα αντικείμενα". Στο Γ. Κοκκορού-Αλευρά 2017, 67-114.
- _____. (υπό έκδ. α΄). "Μαρμάρινα ημίεργα αγγεία από τα απορρίμματα ενός νεοαττικού εργαστηρίου στις υπώρειες της Ακρόπολης της Αθήνας". Στο *Τιμητικός τόμος για την καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας Γεωργίας Κοκκορού-Αλευρά*, επιμ. Κ. Κοπανιάς και Γ. Δουλφής. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- _____. (υπό έκδ. β΄). "Early-Byzantine marble vases from Kos Island, Dodecanese, Greece". Στο *Τιμητικός τόμος για την καθηγήτρια Βυζαντινής Αρχαιολογίας*
- Σοφία Βέρτη-Καλοπίση*, επιμ. Ch. Diamanti, A. Vassiliou και S. Arvaniti. Oxford: Archaeopress.
- Quatember, U. 2003. *Marmorinventar: Hanghaus 1 in Ephesos. Funde und Ausstattung*, επιμ. C. Lang-Auinger, 121-152. Forschungen in Ephesos 8.4. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Raubitschek, A.E. 1949. *Dedications from the Athenian Acropolis. A Catalogue of the Inscriptions of the 6th and the 5th Centuries B.C.* Cambridge, MA: Archaeological Institute of America.
- Robinson, D.M. 1930. *Excavations at Olynthus II. Architecture and Sculpture: Houses and other buildings*. Baltimore: John Hopkins Press.
- _____. 1946. *Excavations at Olynthus XII. Domestic and Public Architecture*. Baltimore: John Hopkins Press.
- Robinson, D.M. και J.W. Graham. 1938. *Excavations at Olynthus VIII. The Hellenic house: a study of the houses found at Olynthus with a detailed account of those excavated in 1931 and 1934*. Baltimore: John Hopkins Press.
- Roueché, C. 2004. *Aphrodisias in Late Antiquity: The Late Roman and Byzantine Inscriptions*. London: Society for the Promotion of Roman Studies.
- Salles, J.F. 1993. *Kition-Bamboula IV: Les niveaux hellénistiques*. Paris: Éditions Recherche sur les Civilisations.
- Sakellarakis, J. 1976. "Mycenaean Stone Vases". *SMEA* 17:173-87.
- _____. 1996. "Minoan Religious Influence in the Aegean: The case of Kythera". *BSA* 91:81-99.
- Schelp, J. 1975. *Das Kanoun. Der griechische Opferkorb*. Beiträge zur Archäologie 8. Würzburg: Konrad Triltsch Verlag.
- Schmidt, E. 1982. *Geschichte der Karyatide: Funktion und Bedeutung der menschlichen Träger- und Stützfigur in der Baukunst*. Beiträge zur Archäologie 13. Würzburg: Konrad Triltsch Verlag.
- Seiffert, A. 2006. *Der sakrale Schutz von Grenzen im antiken Griechenland-Formen und Ikonographien*. Διδ. Διατρ. Julius-Maximilians-Universität, Würzburg.
- Smith, R.R.R. 2007. "Statue life in the hadrianic baths at Aphrodisias, AD 100-600: local context and historical meaning". Στο *Statuen in der Spätantike*, επιμ. F.A. Bauer και C. Witschel, 203-35. Wiesbaden: Reichert.
- Stupperich, R. 1990. "Neugefundene bruchstücke von Marmorplastik in Assos". Στο *Ausgrabungen in Assos*, επιμ. Ü. Serdaroğlu, R. Stup-

- perich και E. Schwertheim, 29-34. Asia Minor Studien 22. Bonn: R. Hambelt.
- Sturgeon, M.C. 1987. *ISTHIA IV. Sculpture I: 1952-1967*. Princeton: American School of Classical Studies at Athens.
- Tambakopoulos, D. και Y. Maniatis. 2017. "Determination of the Marble Source of Sculpture and Other Objects Found in Halasarna, Kos". Στο Κοκκορού-Αλευρά 2017, 205-39.
- Θέμος, Αθ. 1999. "Οδός Στάουμφερτ 12 (Ο.Τ. 98, οικόπεδο Ζαχαράκη)" *ArchDelt* 54(B1):168-71.
- Tod, M.N. και A.J.B. Wace. 1906. *A Catalogue of the Sparta Museum*. Oxford: Clarendon Press.
- Tölle-Kastenbein, R. 1974. *SAMOS XIV. Das Kastro Tigani. Die Baute und Funde Griechischer, Römischer und Byzantinischer Zeit*, Bonn: Rudolf Habelt Verlag.
- Τσούλη, Μ. 2010. "Χαρούδα, θέση Άσπρη Πλάκα, Δ.Δ. Πύργου Διρού Δ. Οιτύλου. Λατομείο λευκόφαιου μαρμάρου". *ArchDelt* 65(B1α):566-8.
- Tykot, R.H., J.J. Herrmann Jr. και R. Neumann. 2002. "Isotopic Analysis of Rosso Antico and bichrome marble objects from the Museum of Fine Arts, Boston". Στο *ASMOSIA V. Interdisciplinary Studies on Ancient Stone, Proceedings of the Fifth International Conference of the Association for the Study of Marble and Other Stones in Antiquity, Museum of Fine Arts, Boston, June 1998*, επιμ. J. Herrmann, N. Herz και R. Newman, 383-7. London: Archetype Publications.
- Τζιτζίμπαση, Α. 2000. "Μαρμάρινα αγγεία καθημερινής χρήσης". *Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού* 7:18-28.
- Vanderheyde, C. 1998. "Deux exemples de sculpteurs locaux et itinérants en Grèce au XIe siècle". *TOPOI. Orient-Occident* 8(2):765-75.
- Vanderheyde, C. 2003. "Objets et éléments décoratifs en pierre issus d' Apamée". *Bulletin des Musées Royaux d' Art et d' Histoire* 74:63-106.
- Wace A.J.B. 1955. "Mycenae 1939-1954. Part I. Preliminary report on the excavations of 1954". *BSA* 50:175-89.
- Ward-Perkins, J.B. 1992. "Africano marble and 'lapis sarcophagus'". Στο *Marble in Antiquity. Collected Papers of J. B. Ward-Perkins*, επιμ. H. Dodge και B. Ward-Perkins, 55-61. Cambridge: Cambridge University Press.
- Warren, P. 1967. "A Stone Vase Maker's Workshop in the Palace of Knossos". *BSA* 62:195-201.
- _____. 1969. *Minoan stone vases*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Waterhouse H. και R.H. Hope-Simpson. 1961. "Prehistoric Laconia: Part II". *BSA* 56:114-75.
- Waywell G.B. και J.J. Wilkes. 1995. "Excavations at the Ancient Theatre of Sparta 1992-94. Preliminary Report". *BSA* 90:435-60.
- Woodward, A.M. 1929. "Inscriptions". Στο Dawkins 1929, 285-377.
- Χρήστου, Χρ. 1955. "Αρχαϊκόν Ανάγλυφον Διοσκούρων εκ Σπάρτης". *ArchEph* 91-113.
- Yangaki, A. 2009. "North Syrian Mortaria and other late Roman personal and utility objects bearing inscriptions of good luck". *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 19:247-87.
- Zaphiropoulou, Ph. 1973. "Vases et autres objets de marbre de Rhénée". Στο *Études Déliennes: publiées à l'occasion du centième anniversaire du début des fouilles de l'École française d'Athènes à Délos*, 601-35. *BCH Suppl. I*. Paris: De Boccard.
- Ζαββού, Ελ. 1997, "Οδός Αγησιλάου 106 (Ο.Τ. 29, οικόπεδο Κ. και Ε. Μηλιώτη)" *ArchDelt* 52(B1):164.
- Ζυμή Ε., Α.-Β. Καραπαναγιώτου και Μ. Ξανθοπούλου. Επιμ. 2018. *Αρχαιολογικό Έργο στην Πελοπόννησο*, τ. 1. Καλαμάτα: Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.